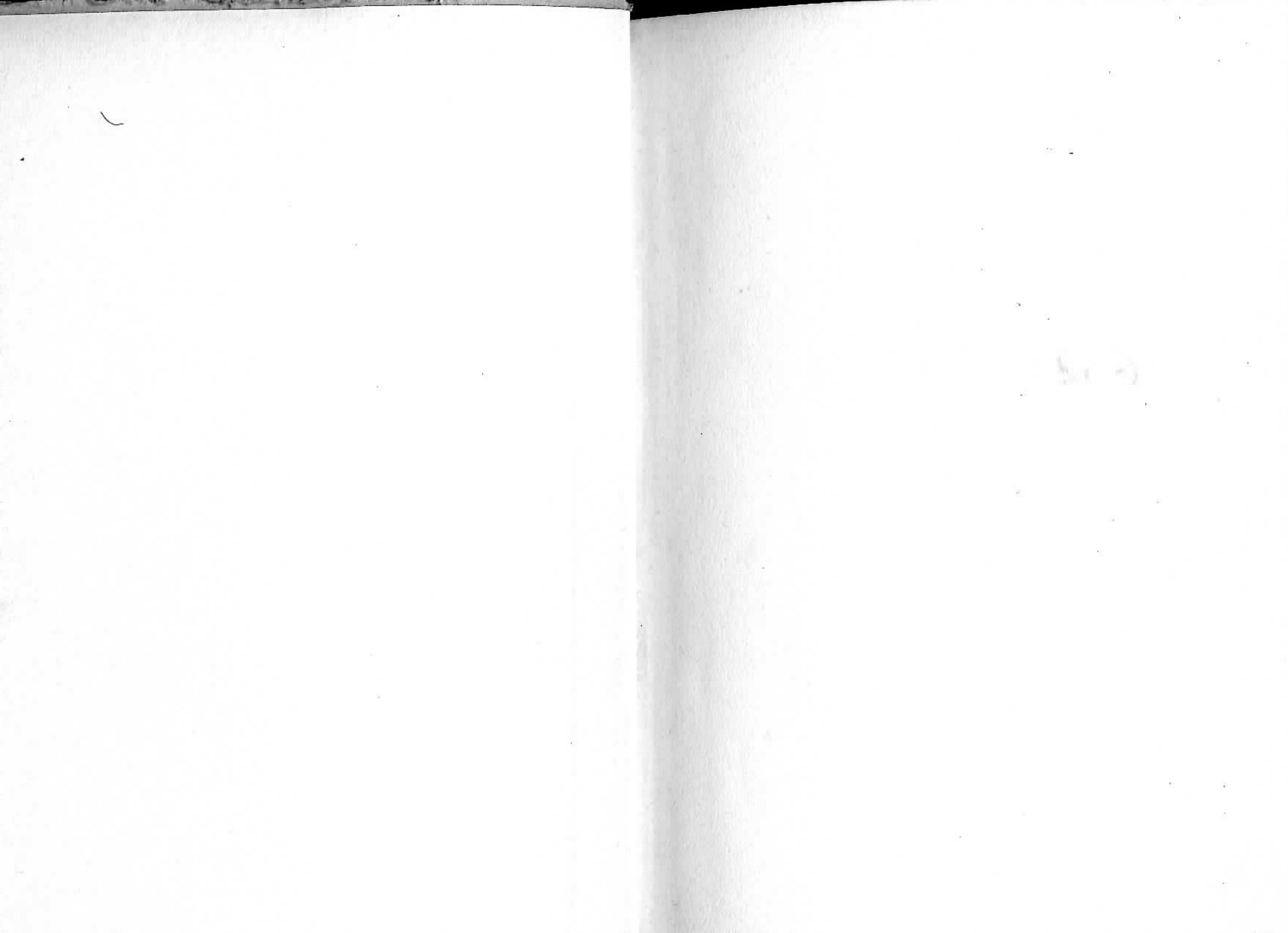
FILIP LUKAS

HRVATSKA NARODNA SAMOBITNOST

I.

MALA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE
NOVA SERIJA - KOLO III. - SVEZAK 15.

FILIP LUKAS

HRVATSKA NARODNA SAMOBITNOST

KNJIGA PRVA

PROBLEM HRVATSKE KULTURE

TISAK „TIPOGRAFIJE" D. D., ZAGREB

odrednice
HRVATSKA--KULT. POVIJEST-SAMOSVOJNE
HRVATSKA KULTURA - STUDIJE

FILIP LUKAS

PROBLEM HRVATSKE KULTURE

ZAGREB 1938

IZDANJE MATICE HRVATSKE

PREDGOVOR

Na poticaj s više strana, iz Zagreba i iz vana, zaključio je odbor Matice Hrvatske, da se izdadu u posebnoj knjizi, u jednom ili u više svezaka, moji članci i govori, koji su bili ili štampani u različitim časopisima, ili su bili izrečeni prigodom različitih priredaba.

Budući da se ti članci i govori ponajviše bave psihičnim i etnobiološkim značajkama hrvatskoga naroda, kako su se one očitovale u toku narodnog života i kako se pod talogom davnih povijesnih događaja jasno razabiru, vidi se u njima očitovanje hrvatske narodne duše, zato je i uzet za sve članke prema njihovoj zajedničkoj suštini i zajednički naslov: »Hrvatska narodna samobitnost«.

U svim tim člancima se jasno razabire, kako je hrvatski narod i pored različitih kulturnih gravitacija, pri čemu su prema geopolitičkim vezama stvorene i različite geopsihe, ali pored tih različitih stapanja i odvajanja ipak je očuvan u svojoj cjelovitosti narodni karakter i urođene psihične osobine, ma koliko bile izmodelirane u dugom razdoblju vremena vlastitim i stranim prinosima. Jasno se iz toga vidi u svim tim vremenskim zbivanjima, posebice u kulturnom očitovanju, da se u svakoj novoj epohi, ma koliko ona u sebi imala nešto svoga i posebnoga, ogledava cijela naša pro-

šlost. *Organska povezanost među naraštajima, biološka i duhovna, tako je očita, da je svaki naraštaj bio urastao u konkretnoj stvarnosti svoga naroda i da se i daleka prošlost očitovala u nizu razvoja sve do sadašnjice. Jedna živa napetost uvijek je vezivala djela sadašnjice s djelima prošlosti. Istina, ta povijesna svijest ne živi jednako u svakom pojedincu, niti u svakom staležu, ali je osnovna istina, da povijest razumije i poznaje samo onaj, tko povijest stvara. Stvaraoci povijesti imaju najživlju povijesnu svijest u sebi.*

Prije svega treba pripomenuti, da sam, govoreći o osobinama hrvatskog naroda, kušao iznijeti ono, po čemu on nije drugima sličan, već ono, čime se on od drugih naroda razlikuje. Budući da čovječanstvo ne stvara povijest, već povijest stvaraju narodne individualnosti, to je bilo nužno proučiti značajke i iznijeti rezultate stvaranja za svaki narod, da se vidi, što su pojedini narodi dali u tom ukupnom stvaranju čovječanstva.

U biću svakoga naroda zapaža se stalna pojava; napetost između njegove cjelovitosti, odnosno duhovne supstancijalnosti, i njezina očitovanja u članovima naroda. To je dalo povoda mnogim nesporazumcima kod nas, jer se pitalo, u kojim se dijelovima zajednice zapravo nalazi prvotna narodna supstancijalnost. Kada se pak prouči bolje to pitanje, vidi se, da su svi nesporazumci samo prividni, jer kako pojedini organi u prirodnom organizmu nisu građevni dijelovi, iz kojih je organizam izgrađen, već samo kondenzacija njegove cjelovitosti; tako je oko — cijeli organizam za primanje svjetlosti, uho — cijeli organizam za primanje glasa,

probavni organi — cijeli organizam za asimilaciju hrane; onako i staleži kao i pojedinci u narodnoj zajednici nisu komadi, niti dijelovi o sebi, već organi, koji djeluju kao organska cjelina i vrše duhovne funkcije za cijelu zajednicu, kojoj oni kao članovi u cijelosti pripadaju. Takovim raščlanjenjem na organe dobiva zajednica svoju strukturu u staležima, koji se kao članovi cjeline međusobno popunjavaju, čime narod postaje posebno socijalno tijelo određena oblika.

Četiri su momenta nužna, da se može izgraditi struktura zajednice:

1. jedinstvo udesnog prostora; 2. jedinstvo duhovnog sadržaja, koje u svim članovima živi; 3. slična etnobiološka krvna građa i 4. raščlanjenje toga sadržaja u životnoj povezanosti određene strukture po staležima i članovima.

Prema tim uvjetima ne može se narod izraziti imenom kolektivnosti, jer kolektiv nema organskog sklopa, odnosno nema zajedničke duše, jer je kolektiv trenutna slika množine, oblikovane u organizaciji, a narod ima svoju supstancijalnost, koja se uvijek očituje u svako vrijeme i u svim staležima i pored svih spoljašnjih promjena oblika. Kako pak jednakosti u prirodi nema, a iz nejednakosti se opet stvara nejednakost, tako se narodna supstancijalnost mora očitovati u hijerarhiji, jer ona je nužna posljedica nejednakosti članova.

Iz te duhovne supstancijalnosti izgrađene su objektivne značajke svakoga naroda, i iz njih je stvoren etos, koji se u najnovije doba očitovao u narodnosti. Po svojim vlastitim značajkama, objektivnim, kao i subjektivnim — volji, svijesti i osje-

ćaju — razlikuje se narod od naroda i svaki uzima svoje posebno mjesto, izgrađuje svoju povijest i stvara svoju kulturu.

Sve te objektivne i subjektivne momente kušao sam u svojim radnjama prikupiti i s njima dokazati, da je hrvatska nacionalnost nezavisna i izvorna, i kao samobitna posve drugačija od svake druge nacionalnosti ovdje na jugu, pa da prema tomu hrvatski narod ima na osnovi narodnog samoodređenja sva prava, što mu kao narodu pripadaju.

Jedan od objektivnih momenata narodne samobitnosti — i to jedan od najvažnijih — jest vlastita kultura, te sam kao prvi svezak toga ciklusa obradio »Problem hrvatske kulture«, i kušao utvrditi, u čemu se ona sastoji i koje su joj poglavite značajke, pa da se vidi, da, kako ne postoji jedinstvo naroda ovdje na jugu, ne može postojati ni jedinstvena kultura, već da hrvatska kultura ima nešto svoga i posebnoga, čime se od svake druge kulture razlikuje.

Ova radnja je izrasla iz predavanja, držana u »Dalmatinskom Skupu«, ali je prvotna jezgra mnogo proširena i prerađena.

PISAC

Kada je riječ o problemu hrvatske kulture, treba riješiti tri pitanja: prvo, što je kultura i kako je nastala, drugo, u čemu se sastoji hrvatska kultura i koja joj je jezgra i sadržaj, i treće, tko je stvaralac kulture: pojedinci, stalež ili cijela narodna zajednica.

Da se na ova pitanja odgovori, treba kao uvod istaknuti, da je kultura stara onoliko, koliko i čovjek, te da se čovjekom započela.

G. 1930. našli su istraživači u Mongoliji, spoljašnjem Kitaju, dakle u zemlji, kojoj je tisućljetna stara kultura bila više puta zasuta i uništavana od unutarnjih i vanjskih neprijatelja, duboko pod zemljom ostatke kostiju čudna izgleda: lubanje s velikim očnim šupljinama, sa sirovim i neuglađenim zubima, te neizgrađenim podbratkom. Starost tih kostiju računa se na jedan milijun godina. I na Javi su našli prije toga sličan skelet, kome su dali ime Pithecantropos Javanensis, t. j. majmun-čovjek s Jave. Ostacima pak ovih kostiju, nađenih u Kini, dali su ime Sinanthropos Pekinensis t. j. Pekinski kina-čovjek. Pita se, zašto je uzeto da te kosti potječu od čovjeka i nije li to možda bila presmjela tvrdnja, kada je lubanja po svome izgledu i građi više sličila majmunu nego čovjeku. Na to je pitanje odgovorio katolički učenjak Abbè Breuil iz Pariza, paleontolog svjetskoga glasa, koji je riješio zagonetku

tih kostiju. Učenjak je odgovorio, kad je proučio sve nađene stvari do lubanje, da su te kosti zaista ostatak čovjeka, ma koliko njegova fiziognomija bila današnjem čovjeku daleka i strana. To svoje mišljenje obrazložio je učenjak time, da je taj Sinanthropos prema onome, što je od njega nađeno pod zemljom, upotrebljavao vatru da peče divljač i da su kod njega nađeni ostaci iskresana kremena, kao i to, da su zapaženi na jelenovim rogovima neki svrsishodni uresci, te da je upotrebljavao i jelenovu lubanju kao posudu. Ukratko, onaj, daleko prije Neandertalskog čovjeka živući Kitajac bijaše zaista čovjek, jer je posjedovao kulturu, ma koliko ona bila primitivna. Na tome prvom stepenu čovječjega razvoja sadržaj se kulture očitovao ponajviše u njezinoj materijalnoj strani, naime u svrsishodnom nadvladavanju materije.

No da je osim tih materijalnih znakova bilo kod primitivnih ljudi i drugih znakova kulture, prvenstveno vjerskih očitovanja, to nam dokazuje etnologija. Kod toga treba istaknuti bitnu istinu, da je kultura značajka čovjeka, jer životinje nemaju kulture. Ostatak one kineske lubanje bez sumnje spada čovjeku, a ne majmunu, jer se dokazalo, da je imao kulturu, pa iako se ta kultura sastojala jedino u tome, da je poznavao vatru, da se služio primitivnim alatom da njime od jelenovih rogova napravi šipke, a od lubanje posudu za piće.

Od toga početka do danas dug je put kulture, ali je uvijek njezina značajka bila ista, da je čovjek nadvladavao materiju i da je njome očitovao svoj duh u pravcu višega savršenstva, jer

bitni uvjet svake kulture jest napredak. Prethistorija nas dalje uči, — a to potvrđuje i etnologija, — da su sve kulture pored nadvladavanja materije imale i duhovnu stranu, pa da su ljudi uvijek u svojim duhovnim očitovanjima gledali preko groba, čime su nastojali istaknuti vrijednost, smisao i opravdanje prolaznog života. Vrlo je važno naglasiti, da se i u onom primitivnom stanju vrijednost života promatrala kao put i sredstvo za drugi život, za život preko groba. Život u sebi, t. j. u svojoj biološkoj emanaciji ili nije bio cijenjen, ili je bio cijenjen negativno. A ako je bio cijenjen, uvijek je bio cijenjen samo kao put, upravljen preko groba. Dokaz najbolji, da je od najprimitivnijeg čovjeka do danas život bio smatran u dvostrukom svojstvu, prolaznom — tjelesnom, i neprolaznom — duševnom. Ovo je također važno istaknuti, da je čovjek iz prethistorije, ako je ostavio kakove dokumente o svojem kulturnom djelovanju, u njima primitivno očitovao svoja vjerska shvaćanja, a naročito to da je vezivao svoj život i udes svoga života za nešto nadnaravnog. Život čovjeka prema tome krije u sebi jednu transcedentalnu dimensiju, kako to filozofi izrazuju, koja proizlazi i od sebe i ima udjela u nečemu, što nije vidljivo i što stoji iznad njega. Religija, misao, spoznaja, volja, estetski osjećaji idu u okvir te netjelesne dimensije. Tako život znači u tom smislu više nego život, t. j. on znači ono, što je u njemu imanentno i što od njega ostaje neuništivo. **Te vitalne i potom subjektivne unutarnje organske funkcije, koje ostvaruju objektivne zakone, a koje imadu u sebi sposobnost za postignu-**

će nadživotnih zahtjeva, čine kulturu. Ti nadživotni zahtjevi bili su uvijek izvor svake kulture. Zato su kod svakoga naroda i u najprimitivnije doba čovječjega razvoja bili prvotno vezani uz neku ideju spasa. Bez te ideje uopće nije bilo kulture. Uzrok pak toj ideji spasa, odnosno religioznoj ideji, nalazi se u spoznaji čovjeka o vlastitoj slabosti i ograničenosti, kao i o relativnosti i prolaznosti svih stvari. Iz tih spoznaja niknule su želje i težnje za traženjem apsolutnog, vječnog i neprolaznoga, po kome bi i sam postao neumrlim. Želja za neumrlošću bitni je elemenat cijele povijesti čovječanstva, a iz tih želja niknula je i ideja spasa, da se njome iz tjelesne prolaznosti i umrlosti prijeđe u neumrlost iza groba. To je bio život duha.

No kako čovječji život ima dvije strane, jednu biološku, a drugu duhovnu, to je on dvostrukim silama upravljan. U prvom redu kultura ne može biti isključena iz vitalnih zakona života, jer čovjek ima i svoju biološku stranu, kojoj je od česti podložan, pa iz toga slijedi, da i život treba da bude kultura, a isto tako treba da i kultura bude život. Nekultivirani život jest barbarstvo, a život bez duha je animalizam. Uslijed toga je dužnost svakoga pojedinca, da nastoji u životu ostvariti glavne uvjete kulture: istinito, lijepo i dobro. No ostvarena djela samo su adekvatan izraz težnje duha u trenutku zamišljaja, a možda i u prvim počecima iza izvršenja, inače, kako je život u neprekinutom razvoju, a k tome još stoji pod utjecajem duha vremena, nastaje brzo cijepanje staroga i djelomično stapanje s novim, iz čega niču nove spoznaje, stvara se novi sadržaj i nove forme života.

Nauka na pr., kojoj je cilj istina, mora često ispravljati i nadopunjavati jučerašnje rezultate, a sutrašnja će ispravljati današnju, pa i ondje, gdje uvijek ne usavršava, postignuta istina je samo korak za nove istine. U kulturi su objektivirane unutarnje težnje duha, koje su, prema prilagođivanju novim unutarnjim i spoljašnjim stvarnostima, uvijek u promjeni, jer kultura nije statička i ne može da bude, već dinamička, pa se stari oblici i sadržaj ne smiju uzeti kao zaključni rezultati, već kao stepenice, sredstvo i putovi za nešto novo, bolje i savršenije. Istina je pak u sebi vječna i transcendentalna. Premda ju čovjek po svom nesavršenom biću može samo od česti postignuti, ipak je borba za istinu bila i ostat će uvijek znak kulture. No kako svaki pojedinac, kao i svaki narod, ima svoj duh, to svaki ostvaruje istinu na svoj način i sa svoga stajališta. Ali su svi narodi i svi pojedinci nužni kao sredstvo Providnosti za dobivanje istine. Ako pak svaki narod ostvaruje jedan dio vječne istine, i na svoj način, onda i kulturna ideja ima toliko varijacija, koliko imade subjekata stvaranja.

Ovoliko kao uvod o pojmu kulture, a sada idimo na povijesni razvoj same kulture.

Riječ je kultura latinskoga izvora, onako isto, kao što je riječ civilizacija, a prvotno je riječ kultura označivala djelovanje čovjekovo, da ratarstvom podloži sebi prirodne sile. Prema tome je pojam prvotne kulture bio svrsishodan intelektualni rad u cilju gospodstva čovjekova nad prirodom, a taj prvotni pojam kasnije se analogijom prenio i na borbu čovječjega duha za ostvarivanje

objektivnih zakona dobra, istinita i lijepa. Čovječji duh je dao od sebe spontano bezbrojne vrednote, koje su konkretizirane u religiji, nauci, filozofiji, estetici i pravnim nazorima. Te vrednote, jedamput stvorene, postale su od subjekta tvorca nezavisne, i po njima se čovječji duh u spoljašnjem svijetu na neki način vidljivo objektivirao. Ali u tom istom trenutku njegove objektivacije započinje se prava tragedija kulture; naime tvorac-čovjek u svojim vlastitim djelima, a u relaciji sa zamišljenom idejom vidi svoju nesavršenost, jer istom što su djela stvorena i u njima bila ostvarena spontana težnja njegova nastojanja, postalo mu je očito, da je djelo ostalo daleko iza onoga, što mu je pri zamisli i u doba stvaranja lebdjelo pred očima i za što je ulagao sve svoje napore. Između svoga zamišljaja, kao ideala, i ostvarenoga djela, kao rezultata, bio je veliki razmak. Po tvorevinama svoga duha, a po nesavršenstvu svoga tijela kao mediuma, čovjek je kušao da stvori nove forme života i svoje spoznaje istine da ostvari u religiji, nauci i filozofiji, a shvaćanje lijepa u materiji, ali je sve to ostalo daleko od onoga, što je htio da dade. Zato čovjek stoji u neprestanoj borbi sa samim sobom; pa ma koliko je u trenutku stvaranja mislio da je došao do istine, a u ostvarenju estetskoga da je dao najljepše i najbolje, pače koji put i trenutno bio uvjeren, da je to dao, njegovi ideali uslijed vlastitoga nesavršenstva, te novoga ukusa, nisu ipak mogli u cijelosti biti ostvareni.

No koliko se u tim neprestanim borbama subjekta sa samim svojim stvaranjima vidi nesavršenstvo čovjeka, mora se ipak pravo ocijeniti ta prometejska borba njegova s prirodom i sa samim sobom, jer te borbe pružaju najbolji dokaz, da su sile duha uvijek žive i da svaki život čini neku posebnost u sebi autonomnu, ali podloženu promjenama i razvoju. Istine su vječne i nepromjenljive, ali svaki pojedinac, kao što i svaki narod prema svojim osobinama i prema svome duhu ima mogućnost dobivanja izvjesne istine, odnosno zapravo svaki dobiva svoju istinu.

Bitno je kod ovoga istaknuti, da se u tom dualizmu borbe između duha i prirode nalazi prava ideja kulture. Ona nije drugo, nego put duha u cilju ostvarenja ideala, ali prvotno u vezi s metafizičkom istinom, kao s idejom spasa. Postizavanje toga cilja vrši se preko objektiviranih očitovanja: religije, nauke, umjetnosti, filozofije, literature, socijalnih oblika i pravnih uređaja. Ti proizvodi duha uslijed daljega razvoja života i novih spoznaja istine i novoga ukusa, ostali bi okamenine i često opreka samome duhu, kada ne bi on u borbi s njima, dakle sa samim svojim ranijim stvaranjem, nastojao da dade nešto bolje i savršenije. Tako čovjek, svijesno ili nesvijesno, mora voditi borbu sa samim sobom i s ranijim svojim tvorevinama. Kako ta borba ne može biti nikada gotova, jer ideali duha ne mogu do kraja nikada biti ostvareni, to su čovjekova nastojanja urezana u vremenu, dakle u povijesti, kao tragovi tih kulturnih napora. Povijest, odnosno tradicija, bitni su dakle uvjeti za poznavanje kulture svakoga naroda. Svaka kultura u cijelosti uzeta mora imati

svoju tradiciju, jer u koliko je kultura narodna, a narod se sastoji od prošlih i sadašnjih i budućih naraštaja, to onako, kako postoji u rasnom i biološkom sklopu naroda, tako mora postojati i u duhovnom njegovom stvaranju izvjestan kontinuitet u svim fazama njegova razvoja. Kod ovoga treba istaknuti utvrđenu istinu, da su nepovijesni narodi bili u isto doba i nekulturni narodi, pa da nema uopće na svijetu ni jedne kulture bez svijesti prošlosti. Kultiviran pak čovjek osjeća, ma na kojemu se području njegov duh očitovao, bilo da usavršava staro, bilo da u duhu staroga stvara nešto novo, da je sve to međusobno povezano i da se sve to vrši u okviru njegove narodne kulture. Zato i kod ovoga trajnog očitovanja duha u spoljašnjem svijetu i pored svih mogućnih diferencijacija i vremenskih razlika, duh čovječji ostaje uvijek cjelina, a sva njegova mnogovrsna duhovna stvaranja nisu drugo, nego putovi i faze, po kojima je duh kročio u vremenu od sebe u cilju spoljašnjeg objektiviranja, pa se opet njemu povraćao, da se u ponovnom zamahu i u novom obliku još jače očituje, ili da u klonulosti počeka novo doba unutarnje napetosti i svoga poslanstva.

Ovdje treba, kada je govor o pojmu kulture, raščistiti još jedno pitanje, koje su najprije pokrenuli Nijemci, a onda smo ga preuzeli i mi, naime, treba osvijetliti razliku između pojma kulture i civilizacije. Kod nas pojedini pisci u isticanju razlika između te dvije riječi idu tako daleko, da tvrde, da zapadnoevropsko stvaranje nije drugo nego civilizacija, štoviše, neki idu i tako daleko, da i samom kršćanstvu daju

značaj civilizacije i tako mu osporavaju značaj kulture. Da Nijemci, koji su prvi te razlike između ta dva pojma počeli isticati, nisu sva duhovna stvaranja na Zapadu mogli ubrajati u civilizaciju, posve je očito, jer se njihova duhovna kultura razvila najvećim dijelom u okviru, na osnovici i u sintezi te zapadne kulture, uključivši ovamo i primanje kršćanstva, pa kada bi sve to ubrajali u civilizaciju, onda bi zanijekali najveći dio i svoje vlastite kulture. Stoga Nijemci — od kojih je ta pojmovna podjela potekla — daju, kako će se ovdje vidjeti, riječi civilizacija neko drugo značenje, no što bi ti tobožnji ideolozi htjeli kod nas da joj dadu. Zapravo Nijemcima je kod isticanja razlika između te dvije riječi lebdjela pred očima u prvome redu razlika između francuskog shvaćanja civilizacije i svoga vlastitog shvaćanja riječi kultura. Nijemci su uzeli riječ kultura, da njome označe veći dio onoga, što Francuzi shvaćaju pod riječi civilizacija, ali ne sve. Nijemci su prema svome istraživalačkom duhu išli za diferensiranjem i produbljivanjem tih pojmova, pa su riječ kultura ograničili na viša duhovna stvaranja, dok Francuzi taj viši pojam duhovnog stvaranja ne isključuju, no su ga uklopili zajedno s drugim tekovinama kulture u pojam civilizacije, pa bi po njima pojam civilizacije bio ekvivalent socijalnoga stanja jednog naroda. Te su pojmovne razlike primili od Nijemaca slavenski narodi. No dok ovdje u Banskoj Hrvatskoj prevladava njemačko shvaćanje, u Dalmatinskoj Hrvatskoj upotrebljava se još i danas obilno riječ civilizacija prema romanskom shvaćanju. Pored

Romana pojam civilizacije u francuskom shvaćanju uzimaju Englezi i Holanđani.

Riječ kultura po njemačkom shvaćanju značila bi ono stvaranje, što dolazi iznutra, naime to bi bile tvorevine duha, a riječ civilizacija označivala bi sredstva kulture, kao tehniku, materijalno usavršavanje spoljašnjega života, nadvladavanje materije, prostora i vremena. Sposobnost pak stvaranja stila prelazi snagu civilizacije, jer u stilu se očituje harmonija između narodnog duha i prirode, iz koje potječe sve: najveće — monumentalna djela — kao i najsitnije — ornamentika, ali sve to organski povezano prema unutarnjim zakonima i u vezi s duhom svakoga naroda. Civilizacija uvjerava logikom svrsishodnosti i pruža svakako izvjesnu ljepotu, ali ona govori razumu, a ne duši. Francuzima, kao i ostalim romanskim narodima te riječi nisu opreka između višega i nižega, već samo utoliko, što riječ civilizacija obuhvata oba pojma; ima dakle neko šire značenje, no što joj ga Nijemci hoće da dadu. Bez civilizacije Francuzi ne mogu pojmiti kulturan narod, dok Germani o civiliziranom narodu, ali bez vlastite kulture, govore s omalovažavanjem. Civilizacija se prema njemačkom shvaćanju može prenositi, kultura niče iz vlastitoga naroda, ili se prima prema vlastitom duhu odabirnom asimilacijom tuđih kulturnih elemenata, ili simbiozom s njima. Kultura je posljedica vlastitoga rada, narodne tradicije i vlastite narodne vrste. Da se stvori kultura, treba cijeli čovjek sa svim duševnim snagama. Civilizacija se rađa u glavi, a širi se obrazovanošću, pa je ona u bitnosti stvar shodnosti i navike, dok se u

kulturi očituje dio vlastite ličnosti i ostvaruju se etički principi. Zato u kulturu idu u prvom redu religija, etika i estetika.

Opreku između pojma kulture i civilizacije prvi je formulirao W. Humboldt. Po njemu je civilizacija očovječenje narodâ u njihovim spoljašnjim uređajima i s njima u vezi stojećim unutarnjim mišljenjem, dok kultura dodaje tom opredjeljenju nauku i umjetnost. Civilizacija dakle po Humboldtu znači civiliziranje i moraliziranje čovjeka, dok se nad time diže nezavisan stvaralački duh. Humboldtovo shvaćanje se poklapa s naziranjem tadanjega njemačkog novog humanizma. Te razlike Humboldtove između ta dva pojma još jače su istaknuli njegovi nasljednici. Za Nietzschea je na pr. civilizacija ideal čovjeka iz čopora, dok najveći momenti kulture počivaju na snazi i tvorevinama najslobodnijih i najsmjelijih ljudskih priroda. Kako se iz ovoga vidi, shvaćanje riječi civilizacija i kultura nije ni kod Nijemaca bilo uvijek isto, jer Humboldt na pr. ubraja u civilizaciju moraliziranje čovjeka, a to ipak nije neka materijalna stvar, niti tehnika, već ono preobrazuje čovjeka u njegovoj nutarnjosti. Nietzsche je te razlike još jače od Humboldta istaknuo, pa redom drugi iza njega, dok nisu dobili ono značenje, koje danas imaju, i dok nisu postale antitezom između francuskoga i njemačkoga shvaćanja. Tako su Nijemci uzeli za oznaku kulture ono, što Francuzi izražavaju riječju civilizacija, ali samo onu duhovnu stranu francuskog shvaćanja. Kako će se pak ovdje vidjeti, riječ civilizacija obuhvata

kod Francuza većim dijelom ono, što Nijemci uzimaju za pojam kulture.

Riječ civilizacija za Francuze je paladij za njihove nacionalne ideje, a ujedno jamstvo sveljudske solidarnosti. Svaki Francuz razumije tu riječ i ona jednako rasplamsava gomile, kao i intelektualno stvaranje. U francuskim prethistoričkim nalazištima, u Centralnom masivu, u Pirinejima i Bretagni vide se u urescima po zidovima spilja još iz kamenog doba napori ljudskoga duha, ili vizije ondašnjih ljudi, ostvarene u ilovači, koje će ostati i onda, kad ne bude više ni sjaja Rima ni Pariza, jer priroda preživljuje čovjeka. Onaj izbrušeni prethistorički šljunak, oni bivoli iz ilovače, kamene sjekire i uresci slika po zidovima pećina, predstavljaju nepoznate umjetnike iz prethistoričkoga doba, tadanje Rodine i Meštroviće, a svi oni potječu od istoga duha, koji je kasnije sagradio egipatske piramide, uklesao velebne reljefe na Parthenonu, sagradio Koloseum i Petrovu crkvu, veličanstvene gotske katedrale, Eifelov toranj, morske željezne kolose, vestfalske mašinske radionice, leteće strojeve i bežični brzojav. U svim tim tvorevinama djeluje ista stvarajuća snaga čovjeka. Lovac i pastir, seljak i osnivač države, izumilac i tehničar, istraživalac i umjetnik, pisac i pjesnik — svi oni zajedno rade na podizanju čovječanstva. Ta ista sila stvorila je kraljevstvo čovjeka u borbi s prirodom. Sva ta djela su sluge iste snage i iste misli. U francuskom selu Eyzijesu, nedaleko od spiljskih nalazišta u Bretagni, podignut je spomenik palim Francuzima u svjetskom ratu s ovim natpisom: »A tous ceux qui sont morts

pour la civilisation« (Svima onima, koji su pali za civilizaciju). Riječ kultura, kaže njemački pisac Curtius, koji taj natpis donosi, ne nalazi se ni na jednom njemačkom spomeniku, a sigurno — mogli bismo mi dodati — ni ovdje kod nas. Jedino Francuz može svoja najsvetija dobra izraziti riječju civilizacija. U Francuskoj se poklapa kulturna ideja s nacionalnom, pa nacija kod njih ne znači samo poviješću, jezikom i državom stvorenu životnu zajednicu, već se njome izražava i povezanost Francuza s kulturnom idejom. Iz te povezanosti nacionalnoga osjećaja i kulturne ideje tumači se shvaćanje i uvjerenje Francuza o prvenstvu Francuske u svijetu, i zato su oni svoju ideju u doba francuske revolucije htjeli prenijeti u Evropu kao oslobodilačku kulturnu ideju. Civilizacija za Francuze je ne samo nadvladavanje sirove prirodne sile, već i poboljšanje čovječjih prilika. Pojam civilizacije kod Francuza je vezan uz nacionalnu svijest, uz pojam čovječnosti, uz narodnu cjelinu, uz totalitet svih životnih područja. Francuski osjećaj civilizacije je svijest kontinuiteta; ona znači napredak i usavršavanje, ali još u većoj mjeri povećavanje već stečene baštine, zato civilizacija predstavlja duševni kapital. Za Nijemce je kultura idealni zbroj stvarajućih djela duha, za Francuze sticanje, usavršavanje i prenošenje jednoga kulturnog blaga.

Pokupivši sve zajedno, što je kazano o francuskom shvaćanju civilizacije, moglo bi se izvesti iz svega, da se kod njih riječju civilizacija označuje ukupno socijalno stanje jednoga naroda, odnosno ukupnost njegova življenja i djelovanja.

Način pak življenja i djelovanja posljedica je ovih činilaca: 1. moralnog života, 2. intelektualnog života, 3. materijalnog života, 4. političkosocijalne organizacije. Iz svih tih momenata izgrađen je etnografski pojam naroda, pa kako svaki narod razvija ovu ili onu stranu navedenih značajki jače ili slabije, odnosno kako je po svojim duhovnim osobinama sklon ovoj ili onoj značajki, tako su i civilizacije među narodima različite. No uglavnom, ma koliko te razlike postojale, i ma koliko napredak kod jednih kročio brže, kod drugih sporije, ipak u sveljudskoj zajednici postoji solidarnost među njima, pa se civilizacije na svijetu ne isključuju, već popunjavaju.

No u dokaz, da misaoni pojam riječi kulture nije kod Nijemaca sa spomenutim značajkama završen, donosim ovdje mišljenje o kulturi dvojice živućih Nijemaca. Prvi je A. Hettner, jedan od najjačih kulturnih geografa, koji je definirao kulturu kao »skup svih duhovnih i materijalnih dobara jednoga naroda, te njegov smisao za organizaciju«. Po ovoj definiciji se vidi, da pisac pod kulturom razumijeva i materijalna dobra, posebice smisao za organizaciju, odnosno za stvaranje države, bez koje se viša kultura ne može razvijati. Drugi je sociolog Hildebrandt Boehm, možda jedan od najvećih naučnih teoretičara o narodu među Nijemcima. On o razlici kulture i civilizacije piše ovako: »Mi ne možemo kulturu zamisliti odijeljeno od naroda, jer je narod praizvor i korijen svake kulture. Mi znademo, da su u narodu priroda i duh usko povezani, a kako nas povijesno iskustvo uči, narod može u punoj snazi istom dotle

rasti i uspijevati, dok u njemu živi zakon duha«. Dalje nastavlja: »Njemačko se mišljenje od dugo vremena ozbiljno napreže, da pojam kulture odijeli od pojma civilizacije, pa je civilizaciju smjestilo u područje tehničkog napretka, koje se svršava u racionalizmu i kod širokih gomila, dok bi kultura imala ostati u okviru organskoga duhovnog života. Trebamo tu tešku i u svakom pogledu neprovedivu podjelu pustiti u miru i istaknuti, da samo stvaranje velikih umjetničkih djela, istraživanja u nauci, te druge umne tvorevine još ne daju kulturu. Svaka kultura treba da ima svoj zatvoreni prostor, u kojemu je udomaćena i gdje nalazi odziv; kultura treba iznad svega svoj duševni prostor. Tko o narodnim posebnostima, kao i o vezi između naroda i kulture ne vodi računa, nalazi se u zabludi, a tko vodi računa, on se mora čuvati od pretjeranog suzivanja i cjepidlačarenja u pojmu kulture, i od odjeljivanja pojma kulture od civilizacije. U stvari je ona, t. zv. općesvjetska civilizacija, koja se spominje pod imenom amerikanizma, isto tako izražaj narodnih posebnosti, kao i svaka druga kultura. Istina, ne može se poreći, da moderna tehnika i druge kapitalističke sile ne djeluju na niveliranje naroda, čime su ugrožene unutarnje osobine narodnih bića, ali ako pogledamo na oblik i izradbu mašina, lokomotiva, motora i drugih tehničkih sredstava, vidjet ćemo, kako su u svakom od njih i pored svega tehničkog niveliranja upečaćene i nacionalne razlike, kao pravi izražaj različitoga narodnog duha. Štoviše, i u samoj universalnoj katoličkoj religiji, koja po svojim universalnim istinama nema razlika, ipak

se u spoljašnjem očitovanju religioznog života zapažaju razlike među narodima«. Te razlike mi ovdje dobro zapažamo između hrvatskog i slovenskoga religioznog očitovanja, pa se i religiozni život kod Hrvata razvija u duhu idealizma, dok se kod Slovenaca nisu ni kod toga mogle izbrisati u njihovim strankama materijalnorealističke crte njihova narodnog karaktera.

Uporedivši sve što je rečeno o biću i razlici kulture i civilizacije, moglo bi se konačno zaključiti to razlaganje ovako: u kulturi dolazi doista do izražaja duša naroda, no ona ne mora faliti ni u civilizaciji, ukoliko civiliziran čovjek primljena dobra znade stapati sa svojim duhom. Tako kultura može u svemu biti, a i ne biti; ona može biti u civilizaciji, luksuzu i siromaštvu, u nauci i proizvodnji. Obrtnik i seljak mogu stvarati kulturna djela, ako dušom izgrađuju svoje male radove isto onako, kao i umjetnik, kad stvara velika djela. Kultura je kao i duša, lična osobina stvaraoca, ali uvijek u vezi s narodnim duhom. Nije kultura samo zato, — kako ju je definirao jedan od naših ideologa, — da učini ljudski život udobnijim, jer je to baš znak civilizacije, već se u kulturi očituju napori duha u nadvladavanju prirode i nadvladavanju samoga čovjeka u pravcu usavršavanja sama sebe prema vjerskim, etičkim i estetskim principima. Cilj kulture nije samo stvaranje udobnosti, već i ostvarivanje nečega, što leži kao zakon u čovječjoj duši, a što ne mora biti uvijek vezano s udobnošću, već je vrlo često posljedica muka i napora i za vrijeme stvaranja, a i poslije toga.

Sada bi trebalo odgovoriti na drugo pitanje, postavljeno na početku ovoga razlaganja: u čemu se zapravo sastoji narodna hrvatska kultura, koji joj je sadržaj i po kojim se zakonima razvijala, a još se i danas razvija. Prije odgovora na to pitanje treba potražiti iskon našega kulturnog stvaranja, a to je vezano uz postanje samoga naroda, kada su se u njemu prva kulturna očitovanja počela javljati. Da su se oni prvi znakovi kulture počeli očitovati u sirovom i neuglađenom stanju, posve je jasno, ali uza sve to oni su krili u sebi snage, koje su se kroz tisuću godina i u bezbroju različitih oblika očitovale.

Ti prvi utisci bili su pokrenuti od narodnoga duha, koji je kroz sve povijesno vrijeme i uza sve promjene ostao očuvan i u djelima vidljiv. Prema svome duhu već u prethistoriji počela se najprije formirati prvotna samoniklost, a to je stajalo izvan povijesti i bilo je prije povijesti. Narod pak možemo vidjeti samo pod zakonom povijesti, pa premda narod, istina, vuče korijen iz onog prvotnog sloja još nepovijesnoga, on se ostvaruje samo u povijesti.

Već sama riječ narod nije bila prvotna oznaka za one praiskonske skupine, jer riječ narod označuje stadij, kada su one pretpovijesne mase fiksirale svojim djelima u vremenu svoj narodni duh i karakter. Pojam naroda nije nešto nepromjenljivo, ma koliko se u njemu očituje isti narodni duh, jer očitovanje toga duha samo je u svojoj jezgri nepromjenljivo, dok svaki naraštaj i po svome radu i po stranim utjecajima i prema duhu

vremena izvršuje to očitovanje drugačije, drugačije i po obliku, i po sadržaju, i po snazi. U ovome dolazi do izražaja harmonija između individualnoga i kolektivnoga. Narod je stoga samo u tom smislu nepromjenljiv i bezvremen, dok se u vremenu njegova očitovanja mijenjaju prema vlastitom radu, duhu vremena i tuđim utjecajima. Svojim prinosima, urezanim u vremenu, sazrijeva narod u povijesnu ličnost. Povijesni pak narod, koji se utvrdio na etničkoj osnovici, stvarno je kao ličnost kontinuum, t. j. on je povezanost, koja neprekinutim radom naraštaja nadvladava vrijeme i očituje se kao poseban član u obitelji čovječanstva, ostvarujući svojim kulturnim radom dio vječne istine kao svoju istinu. Svi naraštaji, uza sve nove prinose, svoje i tuđe, predstavljaju jednu cjelinu, jer svaki novi naraštaj, preuzimajući baštinu i ciljeve starih, ne preuzimlje ih slijepo, već ih prerađuje i prerađene novim prinosima ostavlja drugima iza sebe. Tako žive naraštaji i pojedinci kao baštinici svoje narodne i svoje vlastite prošlosti. Kako se pojedini problemi jedan iz drugoga iz prošlosti logično razvijaju i kako se učinak i protuučinak izmjenjuju, te iz mnoštva historičkih ideja, sada ova, a sada ona, prema potrebama vremena, dolaze na površinu i ostvaruju se u životu, tako se razvija i lični život pojedinaca i njegov sadržaj prema tim baštinjenim idejama i strujama vremena. No proces primanja tuđih elemenata ima svoje granice, iako u mnogo slučajeva vrlo daleke, i čovjek ne može živjeti protiv svoje vlastite prirode, Hrvat protiv hrvatstva, ako ne će da ubije etičnost u sebi i da bude renegat.

Pitanje je, kada su i gdje su Hrvati počeli davati od sebe prve iskonske utiske svoga duha. Obično se uzima, da je njihova pradomovina, kao i ostalih Slavena prije nastupa u povijesti, bila u jednom predjelu na prostoru između Visle i srednjega Dnjepra, oko rijeke Pripeta, posebice u Rokitnim močvarama. Ovaj posljednji prostor pokrit je velikim brojem stagniranih močvara i slabo tekućih voda s oštrom klimom, te su stanovnici, nemajući oraće zemlje, već nešto malo na periferiji, — a još i danas je taj kraj osvojen za sporadično ratarstvo, — morali živjeti od lova i ribolova. Slaveni su bili na onome nerodnom prostoru prisiljeni na tešku borbu s prirodom za opstanak. Takovi geografski uvjeti pomagali su razvoju onih socijalnih i psihičnih osobina, koje su značajne za Slavene i zapažene već tada od stranih pisaca. Skupine stanovnika živjele su odijeljene jedna od druge među rijekama, pa je tako svaka od njih bila prinuždena, da se na svom prostoru nezavisno razvija kooperacijom stanovnika. Uslijed toga zajedničkog i skupnog rada razvile su se velike slavenske obitelji, koje su se kasnije nastavljale i u povijesno doba i održale do danas pod imenom ruskoga »mira«, zadruge i bratstva. U drugom redu, jer su stajali daleko od središta tadanjih kultura, a na prostoru neprohodnu, jačale su se kod njih dobre i loše strane njihove samoniklosti i karaktera. Kako su dugo stajali po strani migracionih struja i bili tako neizloženi borbama napadača, živjeli su u relativnom miru, zbog čega se kod njih razvio izvjestan duh mirotvorstva. Ali s druge strane pocjepkanost među

plemenima, — jer je svako pleme živjelo za sebe, — pa duh demokratske jednakosti u zadrugama, izazivali su među samim skupinama veliku pocjepkanost i sprečavali svaku jaču organizaciju. Činjenica je, da su sve prvotne slavenske države iza migracija bile organizirane od tuđih neslavenskih elemenata, koji su tako Slavenima nametnuli svoju vlast. U isto doba ta podvojenost među njima, kao i kasnije miješanje s drugim elementima, onemogućiše stvaranje jednoga zajedničkoga slavenskog stila, koji se inače uvijek javlja kao facies, t. j. kao lice jednoga homogenog rasnog i kulturnog tipa. Još treba i druge posljedice iz ovoga njihovog stanovanja u pradomovini istaknuti: da Slaveni nisu bili pretežno ratari, već u prvom redu ribari i lovci, a njihova povezanost uz rijeke dokazuje se još i time, da su prema imenima rijeka dali sebi plemenske nazive. Za to tvrđenje naveo je njemački učenjak Th. Hoffmann u posljednje doba mnoštvo primjera, pa su gotovo sva slavenska plemena sebe u pluralu nazivala imenima rijeka, uz koje su stanovali (na pr. Bužani od Buga, Bosanci od Bosne i t. d.). Kako su Praslaveni bili uvijek vezani uz rijeke, vidi se i po tome, što su imena prvotnih rijeka nosili u novu postojbinu, a tu povezanost imena rijeka s pradomovinom za naše krajeve je dokazao naš učenjak Vj. Klaić, pa su imena većine naših rijeka donesena amo iz prekokarpatskog područja. Još i danas se stanovnici mnogih naših krajeva nazivaju imenima rijeka (Posavci, Podravci, Bosanci, Cetinjani, Neretvani i t. d.), a vrijedno je spomenuti, da je taj praiskonski instinkt povezanosti uz rijeke

djelovao, možda i nesvijesno, i na pjesnika naše narodne himne, te je on u nju upleo i tri najvažnije rijeke Posavske Hrvatske, jer šire Hrvatske on tada nije imao u vidu, inače bi u svoju himnu bio bez sumnje unio i more, kao najljepši prirodni elemenat naše domovine.

Ovim je samo nešto kazano o materijalnoj osnovici slavenske prvotne kulturne djelatnosti, naime, da oni nijesu bili pretežno ratari, već ribari i lovci, no kako je prije spomenuto, da je svaka kultura povezana uz izvjesnu ideju spasa, pita se, koja je ideja spasa bila kod starih Hrvata i u kojem se obliku očitovala. O toj nam ideji govore religiozne predodžbe o bogu sunca (Perun) i o drugim bogovima, a s njima su bila vezana i vjerovanja o prijelazu duše u drugi svijet. Ma koliko bilo malo i slabo, to su ipak bili prvi dokumenti njihova duha. To vjerovanje bilo je kao i posvuda vezano uz praznovjerje, uz mite, magične formule, uz postojanje vještica, vila i t. d., no svakako je bitno kod toga istaknuti, da je izvor njihove, pa bilo i slabe duhovne kulture, bio u izvjesnoj ideji spasa, iz koje su se iskristalizirale prvotne zasade plemenske etike, koje nisu uništene ni kasnije primanjem kršćanstva. Tako iz toga prvotnoga duhovnog svijeta njihov etnos dobiva prve oblike kulture.

Svakako još prije njihova iseljenja iz pradomovine, bila je gotova činjenica, da su se Slaveni počeli među sobom diferensirati, već zbog toga, što su živjeli dulje vremena odijeljeni i u posebnim skupinama, a vjerojatno su već tada udarene

osnovice njihovih dijalektoloških razlika po plemenima, još više i zbog toga, što su se razišli u sve moguće suprotne pravce. Osim duhovne prabaštine morala bi se spomenuti i etnobiološka nasljedna masa, ali, kako se Slaveni, jedni više a drugi manje, miješali s drugim rasama i plemenima, osobito u doba seljenja, to je i ona prastara etnobiološka zajednička nasljedna masa morala biti s vremenom izmjenjivana. Rusi su se na pr. miješali s uralofinskim i mongolskim plemenima, dok su Hrvati na putu svojih migracija susretali kavkaska, tatarsko-mongolska i germanska plemena, kao Ante, Avare i Gote, i s njima se stapali, te pritome nužno svoje rasne elemente izmjenjivali. Ali najveću krvnu mješavinu doživjeli su Hrvati ovdje na jugu, u svojoj novoj postojbini, gdje su našli veliki broj poromanjenih Iliro-Kelta, Romana, ostataka Avara i germanskih plemena, te još i drugih etničkih trijesaka. Iz ovih mješavina iskristalizirao se kod Hrvata dominantan tip »dinarske rase«, koja je i danas zastupana kod Hrvata baš na onome prostoru, gdje se stvorila nezavisna hrvatska država i gdje su živjela najjača hrvatska plemena, kao Šubići, Draškovići, Nelepići, Gušići, Berislavići i drugi, te iz kojih su nikle najjače i najpresudnije ličnosti hrvatske povijesti od Tomislava do Starčevića. Uz taj rasni tip bilo je među Hrvatima zastupano i nekoliko drugih tipova, ali manje u prvotnom obliku, a najviše u mješavinama. Posebice se nalazi u ravnom dijelu na sjeveru dosta Alpinaca, a i nešto predstavnika istočnobaltijskoga tipa; uselilo se amo s vremenom i nešto Nordijaca, koji su, stopivši se sa starinicima, dali

našoj kulturi mnogo lijepih prinosa; po Primorju je ostalo i nešto mediteranaca.

Zbog tih mješavina Hrvati su, ma koliko jezikom spadali u slavensku skupinu, postali rasno bliži nekim svojim susjednim plemenima, nego slavenskim Rusima. Što Hrvati govore slavenskim jezikom, ne znači mnogo, jer jezik nije krvno i rasno obilježje, kako nam to mnogo primjera dokazuje, a imademo baš jedan takav primjer ovdje kod nas na Balkanu. Bugari su na pr. mongolske rase, a govore slavenskim jezikom, koji su od ranijih slavenskih stanovnika iza useljenja ovdje na Balkanu primili, a da nisu pritome izgubili svoja rasna obilježja. Isto tako Židovi govore gotovo svi u Srednjoj Evropi njemačkim jezikom, a nešto i jezikom onih naroda, među kojima živu, ali time nisu svoje rasno obilježje izgubili i postali rasnim i krvnim srodnicima onih naroda, od kojih su jezik primili.

Ima pače rasnih stručnjaka (Zenker: Religion und Kult der Urarier), koji tvrde, da je priliv tuđe nearijske krvi u Rusiji bio tako velik, da je prvotna rasna i socijalna osnovica bila posve »isprana«, a samo ostao jezik prvotnoga arijskog gospodujućeg sloja, koji su pridošlice kasnije primile. Je li to posve točno ili ne, u to se ovdje ne ulazi, premda se na prvi mah čini teško vjerovati, da su baš sve osobine prijašnje arijske rase bile izbrisane; no sigurno je ipak to, da ne postoji rasna homogenost među slavenskim narodima, posebice da nema među Hrvatima i Rusima nikakova krvnog srodstva, kako se kod nas često piše i govori.

Onako isto, kako imade malo krvnih veza između Rusa i Hrvata, od kojih ih dijeli i drugi jezik, druga kultura i povijesni razvoj, tako nema većih krvnih veza ni sa Srbima, koji inače govore istim jezikom kao i Hrvati. Znade se, da su Srbi došli u drugu etnobiološku sredinu, među poromanjene Tračane, Vlahe, Dačane i Ilire, pa su miješanjem s njima dobili drugačiji biološki tip. Dalje, na području Srbije vršilo se kasnije veliko pomjeranje naroda za Prednju Aziju, i obrnuto, iz Prednje Azije u Evropu, posebice u doba turskih invazija, pa je posljedica tih seljenja bilo veliko krvno miješanje. Švicarski učenjak Pittard, koji je napisao najbolje djelo o rasnim prilikama na Balkanu, došao je na osnovu istraživanja do zaključka, da su Srbi rasno daleko bliži Bugarima, nego Dinarcima, kojih se jezgra nalazi baš među Hrvatima.

Iz svoje pradomovine razišli su se Slaveni migracijama u sve pravce: prema zapadu u današnju Njemačku, prema sjeveru i istoku u današnju Rusiju, a prema jugu amo na Balkanski poluotok. Tu se na osnovici njihovih prvotnih rudimentarnih kulturnih elemenata i novih, savršenijih, nađenih u novoj sredini, izvršila temeljna preobrazba njihova bića i njihove kulture. Hrvati prije svega od selidbenih gomila postadoše stalni naseljenici, t. j. stapaju se sa zemljom i stvaraju domovinu, primaju kršćanstvo, čime se započinje njihov kulturni i politički život.

Izdvajanje Hrvata iz prvotnih zajedničkih praslavenskih gomila i njihovo oblikovanje u vlastitu posebnost vršilo se vjekovima i postepeno, što na

osnovu prvotne urođene plemenske diferencijacije, a što zbog drugih momenata pridošlih u toku seljenja i iza useljenja u novu postojbinu. Na izgradnju te posebnosti djelovala su krvna miješanja, geografski momenat, no više od svega povijesni i kulturni momenti, a ovi posljednji sprovađani su putem kulturnog supstrata romanskih starinika u novoj sredini.

Treba imati na umu, da one prvotne rudimentarne kulturne klice nisu mogle odoljeti novom jačem i savršenijem prilivu kulturnih elemenata, jer je utvrđeno, da se posvuda prvotne klice kod primitivaca, na prijelazu iz još neodređenoga kulturnog stanja u novo stabilnije, lako dadu potisnuti u podsvijest i u pozadinu, i da ostaju najjače upečaćeni novi kulturni utisci, baš u toj prelaznoj fazi čovječjega razvoja.

Povijesni momenti su djelovali na Hrvate, ovdje na jugu, više neizravno nego izravno, pa su u početku bili više objekat, nego subjekat ondašnjega povijesnog zbivanja. Na prostoru, nastanjenom od južnih Slavena, bili su u doba migracije zagospodovali Avari, pod kojima su stajali Slaveni nešto kao pomagači, a najviše kao podređene gomile. Za taj pak prostor, a protiv gospodstva Avara na njemu, borile su se tada dvije najjače sile u Evropi: Bizant i franačka država. Tako su Slaveni i bez svoje vlastite odluke bili upleteni u te borbe i porazom Avara došli u područje dviju sila, Bizanta i franačke države, odnosno Istoka i Zapada. Srbi su došli u sferu Istoka, a Hrvati u sferu Zapada. Nije baš slučaj, da su Franci osvojili svu zemlju u Srednjem Podunavlju sa Srijemom, i tako otpri-

like došli do one crte, koja je već u doba Teodosija označivala demarkacionu liniju između Istoka i Zapada. Taj prostor u zaleđu je bio negdje gušće, a negdje rjeđe naseljen Hrvatima, ali je bilo i drugih etničkih amorfnih gomila.

No ekspanzija franačke države zaustavila se na moru, pa nisu bili osvojeni primorski gradovi ni otoci; tako je Dalmacija, gdje su Hrvati, nešto kasnije izgradili svoju državu, bila od česti u međunarodnom okviru bizantske države, pa je stoga i njihova zapadna orijentacija stajala u tom najvažnijem dijelu u suprotnosti s ondašnjim državnim prilikama. Na kulturno opredjeljenje Hrvata, po tom, nije u Dalmaciji djelovao državno-politički momenat i snaga tuđih država, već jedino kulturni momenat, a ta kultura im je bila sprovađana preko ranijega romanskog življa. Uz Zapad i Rim nije stoga Hrvate povezala državna snaga Italije, jer Italija nije tada uopće predstavljala kakovu organiziranu državnu tvorevinu, već ih je uz Zapad povezala kulturna i vjerska ideja, koju su dobivali preko Romana starinika, pa je samo tako shvatljivo, da su Hrvati mogli prije svakoga drugog slavenskog naroda organizirati svoju državu, baš zbog te kulturne nadmoći ranijega romanskog etničkog substrata, što im je pružalo sva sredstva za uređenje države i za pravnu organizaciju.

Ni jedno pitanje u našoj povijesti nije tako važno, kao primanje kršćanstva, a s njime je vezano i drugo pitanje: da li je kršćanstvo pomoglo razvijati njihove praiskonske samonikle osobine ili ih je uništilo, i je li kršćanstvo Hrvate iščupalo iz prvotnoga narodnog korijena ili nije. Prije nego se

stvarno na to pitanje odgovori, treba objasniti dvije činjenice: kako uopće u povijesti stoje jedno spram drugoga vjera i narod. Vjera — to nas bez izuzetka uči sva svjetska povijest — lakše prekoračuje narodne granice, negoli to može učiniti bilo koja druga životna sila, na pr. jezik, običaji, pravo, umjetnost, literatura i t. d., jer vjera u prvom redu pobuđuje osjećaje, a osjećaje pokreću nevidljive sile, te nisu vezani ni na vrstu, ni na narodnu posebnost, ni na rasu, pa tako osjećaji spajaju sve ljude i prelaze preko svih granica rasa i jezika, jer za njih te razlike ne postoje. Druga je činjenica, koju treba posebno naglasiti, da uopće nije bilo u prethistoriji naroda bez vjere, te da je svaka kultura, ma bilo kojega plemena, imala svoj korijen u metafizičkom i nadnaravnom, a sve kao posljedica narodnoga duha, koji je poseban za svaki narod, te da je svaki od njih u vezi s tim nadnaravnim imao svoju kulturnu ideju, nezavisnu i autonomnu, bilo u ma kojem svojem sastavnom dijelu. Istina, ona prvotna metafizička ideja spasa, koja se, kako je naučno utvrđeno, što se dalje ide u prethistoriju, sve više približava monoteizmu, s vremenom se izopačila i pobrkala zbog različitih uzroka, nešto zbog nestašice elite, a najviše zbog prevage materijalističkih interesa, — kako se danas slično događa u Rusiji, — pa je tako ona prvotna ideja spasa bila zamračena. No iako je ona time bila dovedena gotovo ad absurdum, nikada nije utrnuta, već je čekala svoje vrijeme i nove budioce, da se opet javi i ostvari u novom obliku života. Ona se tako javljala u drugom, savršenijem obliku, da započne nov ciklus svoga razvoja, novo diza-

nje i padanje. Tako se svaka kultura razvijala između dva pola, između svoje praiskonske autonomne snage, u vezi s ranijom idejom spasa, i primanja tuđih kultura u vezi s novom idejom spasa. Gdje je prvi pol bio jači, odnosno, gdje je autonomna i samonikla kultura bila snažnija, primanje tuđih kultura bilo je slabije: ondje pak, gdje je samonikla kultura bila slabija, primanje tuđih kultura bilo je jače i lakše. No uza sve slabljenje ranijih kultura, ono, što je od njih imalo neku kulturnu vrijednost, nije propalo, već je prešlo u novu kulturnu sintezu.

Poviješću je pak utvrđeno, da su se baš na jugu Evrope, gdje je samoniklih autonomnih kultura bilo najviše, u zoni povijesti, izvršile prve sinteze različitih autonomnih kultura u viši stepen, odnosno da je tu nastao prvi stepen zapadne visoke kulture. Nije nikakav slučaj niti je djelo spoljašnje grube sile, da su ondje, gdje je kultura nižega stepena dolazila u dodir i u veze s višim kulturama, niže kulture bile od viših apsorbirane, no uvijek uz neke modifikacije više kulture, bilo u formi, bilo u sadržaju, pa se nikada nije izveo potpun prekid sa starim vjerama, odnosno kulturama.

Kršćanska kulturna ideja na pr. premašala je svojim savršenim sadržajem pogansku nesavršenu kulturnu ideju, pa nije kršćanstvo pobijedilo — kako neki današnji tobožnji ideolozi tvrde kod nas — nasiljem, već je pobijedila savršenija ideja spasa nesavršeniju politeističku ideju. Da je sama sila kadra nesavršenu ideju spasa nametnuti savršenoj, to bi se bilo dogodilo u rimskoj državi na štetu kršćanstva, jer je rimska država bila preja-

ka, a upotrebljavala je sva moguća sredstva progona, da iskorijeni kršćansku ideju, ali bez uspjeha. Ovdje treba još podvući i tu činjenicu, da je grčko-rimska kultura i vjerovanje stajalo daleko na višem stepenu, no što su stajale primitivne ideje ondašnjih barbarskih plemena u doba seobe naroda. Bilo je i takovih primjera, da je nesavršena ideja kušala jačoj spriječiti razvoj, ali to se uvijek događalo uz velike trzavice i na štetu napretka; no i tada je konačno slabija ideja morala propasti u slobodnom razvoju. Događalo se i to, da narod niže kulture pobijedi narod više kulture, ali nikada da nametne pobijeđenom narodu svoju nižu kulturu. Htjeti pak prijeći preko razvoja čovječanstva i vratiti se natrag na primitivno doba, bilo bi isto tako nemoguće kao kada bi se htjelo čovjeka zrelih godina i unaprijeđene kulture povratiti na djetinstvo i prisiliti da misli i razlaže kao dijete.

S ovim pretpostavkama prelazim na primanje kršćanstva sa strane Hrvata i na kulturne posljedice, koje su iz toga slijedile. Hrvati su došli u ove krajeve migracijom u vrtlogu seobe naroda, a da još nisu uopće točno bili svijesni o svojoj narodnoj posebnosti, jer se njihovo ime prije toga nigdje ne spominje. Kao neka plemenska skupina bez sumnje su postojali, ali sve je to bilo još mutno, na osnovi zajedničkog podrijetla i krvnog srodstva. Rimska država, u kojoj su se smjestili, nalazila se tada u rasulu. Da pak barbarska plemena sa svojom nesavršenom kulturnom idejom u jednom propalom svijetu nadvladaju zapreke, koje su među različitim narodnim skupinama postojale, nije se to moglo izvršiti razvojnim putem samoga

naroda, već samo primanjem neke savršenije ideje spasa. Dokaz najbolji unutarnje snage kršćanstva, pa i kod ondašnjeg svijeta u rasapu, vidi se upravo u toj činjenici, da su ondje, gdje su se prvotne kršćanske općine mogle očuvati po sredini istrošenog svijeta grčko-rimskoga, izazvale socijalno vrenje, te su organizacijom cehova po gradovima pomogle novom sređivanju društva. Seobom naroda, ma koliko ona djelovala razorno, stvoreno je ipak nešto novo, a to novo bez sumnje stoji u vezi s primanjem kršćanstva. Na onim ruševinama i kod onakovih kaotičkih prilika razvili su se novi povijesni narodi i udareni su temelji novim mladim kulturama, a to nepobitno stoji u vezi s višom kulturnom idejom, koju je pružalo kršćanstvo, jer druge tekovine grčko-rimske kulture dolazile su preko njega, pa je tako kršćanstvo dokazalo vanrednu unutarnju snagu, da je moglo pomoći socijalnom sređivanju i ozdravljenju ondašnjega kaotičkog društva.

Što su i Hrvati pritom iz biološke primitivne zajednice i iz još nepovijesnog stanja postali povijesnim narodom, jedino moraju da zahvale utjecaju kršćanstva, t. j. boljoj i savršenijoj ideji spasa. Ne samo da time nisu izgubili tobožnju visoku kulturu, o kojoj neki samo bajaju, a ne mogu za svoju tvrdnju ma ni jednoga spomenika te visoke kulture da navedu, već su zapravo svoju kulturu u savršenijem obliku počeli istom tada izgrađivati. Ona prvotna i rudimentarna kultura počela se prilagođivati novim i savršenijim oblicima, pa je utjecaj kršćanstva na razvoj hrvatskoga naroda bio od presudna značenja. Prije svega kršćanstvo je dje-

lovalo na izdvajanje Hrvata iz nesvijesnih gomila i dalo im tako prve početke narodne svijesti i pomoglo izgradnji hrvatske države. Poznato je, da prije primanja kršćanstva Hrvati nisu imali organizirane svoje države, a i samo hrvatsko ime prvi se puta spominje baš u polovici IX. vijeka u vezi s državom, pa su Hrvati već u početku svoje povijesti bili državni narod.

Ali ne samo kod nas, već ni kod jednoga drugog slavenskog plemena nije bilo prije primanja kršćanstva kakove više kulture ni državne organizacije. Treba da sebi predočimo, kako je golem bio utjecaj crkve na život naroda i na njegov karakter. Zato nam treba samo letimičan uvid u motive i učinke njihova seljenja. Prije svega treba istaknuti, da njihove migracije nisu bile seljenje naroda više kulture u zemlju niže kulture, da ovu svojim smišljenim duhovnim i materijalnim stvaranjem pridignu i privedu višem stepenu kulture, i ljude i zemlju, već obrnuto, to je bilo vitlanje gomila niže kulture pod vodstvom tuđih zavojevača u zemlje više kulture, da produlje svoj opstanak, koji im starija postojbina nije mogla više pružati, dok im ga je nova doduše stavljala u izgled, ali samo uz uvjet, da se u njoj nastavi ranije materijalno i duhovno stvaranje. Ali tog stvaranja nije bilo. Došljaci nisu došli da stvaraju nova dobra, već da živu iz dana u dan od dobara, stvorenih od ranijih stanovnika, pa se palilo i robilo bez pomišljanja na sutrašnjicu i bez skrbi za budućnost. Svakidašnja pljačka ubijala je u starijem stanovništvu volju za stvaranjem i veselje za život. Depopulacija stanovništva bila je prva poslje-

dica toga, a pustošenje zemlje druga. Napredne rimske pokrajine bijahu opustošene, a cvatući gradovi razoreni i popaljeni; pri tome uništavanju padoše žrtvom kulturni i bogati gradovi: Sirmium, Siscia, Salona, Epidaurum i stotina drugih manjih gradova i naselja. Niže stanovništvo starinika uteklo je u šume i planinska skrovišta, i tu se bavilo stočarstvom (Maurovalachoi = Morlacchi = Vlasi), a naprednije i kulturnije ili se iselilo u stranu zemlju ili ostalo u tvrdim gradovima na Primorju i po otocima. Eto takovo je bilo stanje pri useljenju Slavena u ovu novu postojbinu, a govoriti o nekoj pitomosti tih došljaka, a autohtonoj kulturi, dobroti, plemenitosti — samo je puka fantazija i priča za djecu. Dostaje vidjeti razvaline Salone i u njoj polupane poklopce gotovo svih sarkofaga, da se dobije prava slika o tobožnjem kulturnom radu tih došljaka. I onda još dođe nekakav suvremeni barbar, koji u ime neke stranačke ideologije ima smjelosti ustvrditi, da su došljaci primanjem kršćanstva izgubili »svoju kulturu«! Ne smije se kazati, da nije bilo kod njih i dobrih dispozicija, ali prilike života i podivljalost nisu dopuštale da one dođu do izražaja, već su prevladale one druge strane čovječjega animalnog bića. Rad došljaka u prvim vremenima iza useljenja nije bio u drugom već samo u borbi za svakidašnji život, i sve su misli bile upravljene samo tome cilju. Dakako, nije to bilo samo kod Slavena; isti je učinak bio i kod selidbe germanskih plemena po drugim rimskim pokrajinama. Istom kasnije, kada je njihov destruktivni rad bio završen, a živjeti se moralo, dolazi ona druga faza smišljenoga čovječjeg rada,

dolazi uvjerenje, da treba radom proizvoditi, ako se hoće živjeti. Na tom drugom stepenu javlja se i utjecaj kršćanstva, koje na njih djeluje i svojom naukom i svojom crkvom. Došljacima sviće zora spoznaje, da je tu njihova domovina, pa da u povezanosti s njome trebaju stvarati dobra i urezavati tragove svoga duhovnog i materijalnog stvaranja. Prvi tragovi kulturnog stvaranja u novoj postojbini bile su one male crkvice, u kojima su ti primitivni i sirovi došljaci primali upute, kako treba raditi za ovaj i drugi svijet. U njima su svećenici bespravnim gomilama ulijevali u dušu uvjerenje o potrebi poštivanja tuđega života, tuđe imovine i o svetosti obiteljskoga života. Prije svega trebalo im je usaditi u dušu pojam o pravu, jer je ono osnovni elemenat i preduvjet i za svu ostalu kulturu. Pravo je u prvom redu kulturno djelovanje. Kultura stoga mora biti uključena u pravu kao u obuhvatnoj cjelini, kao njegov sastavni dio, ako ne će da propadne, pa dosljedno svaka kulturna misao mora biti apsorbirana od pravne misli. U jedinstvu prava i kulture leži najveća socijalna ideja čovječanstva.

Kršćanstvo i crkva odmah su u početku svoga djelovanja, pored utuvljivanja novih zadataka života za ovaj i drugi svijet, najviše brige posvećivali sređivanju pravnih odnosa u privatnom i javnom životu. Zato su toliko nastojanja ulagali, da se osnuje osnovna stanica svakoga društva, čvrsta obitelj, bez koje nijedno društvo ne može pravo uspijevati i napredovati. Ako se pomisli, da su došljaci u drugom ili trećem naraštaju, bili potomci onih gomila, što su tu zemlju zaposjeli pljačkom

i otimačinom, pa da kod njih nije još bio utrnut onaj animalni instinkt i urođeni egoizam, onda će se shvatiti, kakav je golemi posao morala crkva uložiti, da im se usjekne uvjerenje, da svatko treba da živi od svojega rada, i da se tuđi rad i posjed mora poštovati. Za ocjenu ondašnjih prilika može se uzeti jedna uporedba. Danas se čita danomice u novinama o strašnoj zarazi na selu i u gradu, o krađama i svim nedjelima, što su uz krađe vezana, a to sve nakon tisućgodišnjega sređivanja društva, nakon svih napora crkve, državne vlasti, kaznenih zakona i škola; iz tih prilika može se dobiti bar slaba slika onoga, što je moralo biti prije sređivanja države, fiksiranja zakona i uređenja pravnih odnosa u društvu i u obitelji. Činjenice su ovoga nezdravog stanja u sadašnjici javne, pa im se mora potražiti lijek; ali ne u slavljenju i isticanju apstraktne čovječnosti, već u utvrđivanju prave žive čovječnosti i u odgajanju naroda za poštivanje tuđega života, tuđih prava i tuđega imetka. Borba protiv analfabetizma svakako je dobra; ali i kod toga treba kazati, da ta borba, ako hoće biti uspješna, mora da se provodi jedino odgojnim načinom, inače će imati samo efemernih koristi. Čitanje je u stvari samo umni akt i samo daleka pretpostavka za stvaranje kulture, a nije dosta da bude mehaničko slovkanje; sa čitanjem valja ujedno selekcionim putem utuviti učenicima, kako i što trebaju čitati. Ali daleko važnija od čitanja je potreba odgajanja naroda za čestitost i poštenje, jer u tome se vidi pravi izljev kulture i karaktera svakoga čovjeka, dok je čitanje samo sredstvo kulture, dakle jedan umni akt. Treba narod odgajati, da je njegova dužnost poštovati svačije pravo, i da nije on tu zato, da netko njemu služi, već da su svi tu zajedno da vrše dužnosti spram sebe, spram naroda i čovječanstva. Kad se govori o čovječanstvu, treba imati na umu, da u nj ulaze svi narodi i svaki pojedinac, pa da čovječanstvo može biti napredno i dobro samo onda, ako su njegovi sastavni dijelovi takovi.

Kako se iz svega ovoga vidi, golem je bio posao crkve utuviti onim bespravnim gomilama uvjerenje, da mjesto osvete moraju vršiti oproštenje, i da u onim teškim, često bezizlaznim prilikama, koje su dovodile u očaj, moraju imati i resignacije za dobra ovoga svijeta i nade za nagradu na drugom, nevidljivom svijetu. Trebalo je onom realnom svijetu, tvrđem od bronce, dati drugi idealni svijet, izgrađen na nadi i vjeri. To je sve izvršilo kršćanstvo. K tome dolazi kršćanska crkva sa svojim institucijama, svojom veličanstvenom službom Božjom, zajedničkim liturgičkim jezikom, tajnovitošću svoje mistike, svojim crkvenim redovima, koji su uz razvaline starih gradova podigli azile za siročad, za nevoljnike i za djecu. Kako je to djelovalo na one još primitivne gomile bespravne i bez milosrđa, imademo o tome mnogo primjera; ali jedan je klasičan, i taj ću ovdje spomenuti — onaj u natpisu hrvatske kraljice Jelene. U tom natpisu nabrajaju se djela, što ih je ona nastojala izvesti u vršenju kršćanskoga praktičnog života, i on se po svojem dubokom sadržaju može staviti o bok ma bilo kojem natpisu onoga doba u svijetu. Redovnici su, dalje, pored svoga duhovnog rada, i svojim materijalnim radom, racionalnim obrađiva-

njem zemlje, osvajanjem pustih krajeva kulturi, bili uzorom ostalim nevještim seljanima, pa u koliko su proizvodili više, no što su trošili, bili su još primjerom i drugima, kako treba misliti za sutrašnjicu i brinuti se za budućnost. Eto to su bili prvi osnovi našega kulturnog djelovanja iza useljenja.

Sa crkvom je došla posebna vrsta obrazovanosti, i u narod, useljen sa sjevera, ušlo je do tada nepoznato učenje, koje je dalo njihovu mišljenju, fantaziji, gospodarstvu, umjetnosti nove poticaje, a jezik obogatilo novim izrazima. Sa svakom novom riječi dobili su došljaci nove pojmove, novi posjed u materijalnom i duhovnom životu, a sve je to urezavalo nove crte na njihovu duhovnom licu. Rimska crkva, baštinica rimske organizacije, postala je, kao i rimska stara država, universalna i nadnacionalna, te je tako u onim oprekama među narodima i zavojevačima mogla uspješno propovijedati opće bratstvo. Kasnije je, u borbi sa svjetovnom vlašću, spriječila na Zapadu formiranje cezaropapizma, i tako je postala izvorom svih građanskih sloboda, jer sve političke revolucije na Zapadu bile su u stvari samo duhovne revolucije.

Cezaropapizam, obrnuto, na Istoku, nastavio je poganske tradicije apsolutizma, odnosno unitarizma između države i crkve, što su kasnije preuzele na Istoku sve nacionalne njihove crkve, čime se prekinula sloboda i političkog i crkvenog života, a najviše je kod toga trpjela vjera. Na Zapadu je stara unitaristička poganska rimska država propala, a crkva je mjesto države preuzela odgoju naroda. I tu je bilo pokušaja — te su u tom cilju vo-

đene duge borbe — i sa strane crkve i sa strane države, da jedna drugoj nametne svoju vlast, ali nije pobijedilo ni jedno ni drugo gledište, već je došlo do kompromisa između crkve i države i time se očuvalo ravnovjesje između universalističkih, centralističkih težnja i decentralističkih nacionalnih zahtjeva. Te borbe na Zapadu, ma koliko bile žalosne, držale su trajno u napetosti jednu i drugu vlast, svjetovnu i duhovnu, i u koliko je svaka nastojala očuvati svoju nezavisnost, to je bio najjači poticaj za stvaranje zapadne evropske kulture, kojoj smo i mi danas dionici.

Ušavši ovako u okvir universalnoga Zapada, Hrvatima puca povijesna zora, jer su odanle primili i hijerarhiju, organizaciju, uređenje države, crkveno pravo, kraljevski naslov, pače i oblik krune, umjetnost i obrazovanost.

Često se čuje prigovor, da je zapadni universalizam spriječio kod nas organizaciju nacionalnih crkvi, pa da je potom djelovao nepovoljno na naš kulturni razvoj. Kada bi taj prigovor bio opravdan, onda bi značilo, da su nacionalne istočne crkve pospješavale kulturni razvoj svojih naroda, odnosno da su u kulturnom zamahu bili poodmakli pred narodima na Zapadu, kod kojih je universalni latinski jezik ostao u službi Božjoj, a za dugo i u naučnoj literaturi. No dogodilo se upravo obrnuto. Povijest nas uči, da narodi istočne crkve s narodnim jezikom u službi Božjoj nisu koračali u kulturi i napretku pred drugim narodima na Zapadu, već su u kulturi za njima zaostali, štoviše, o kakovom kulturnom napretku kod njih nema ni govora. Tako koptska, armenska, sirska i etiopska

crkva nisu dale ni svome narodu ni čovječanstvu ama ni jedne više ideje, već su u kulturi ostale statičke od početka do konca. Uslijed toga se opravdano može zaključiti, da narodni jezik u službi Božjoj nije bio posljedica kulturne aktivnosti ni poticaj za napredak, već samo koncesija njihovu neznanju. Jezik sam u sebi ne znači ni kulturu ni nekulturu, jer je jezik samo forma duha, a ne sam duh; jezik je sredstvo kulture, a da bude i znak kulture, treba da se kroza nj očituju stvarajuće snage narodnog genija.

Slavenske nacionalne crkve, istina, stajale su u kulturi nešto bolje od gore spomenutih crkvi, no i kod njih je kultura bila daleko zaostala iza zapadne, pa njihov kasniji napredak nije došao kao prirodni razvoj iz ranijega crkvenog stvaranja, već na drugoj osnovici i pod utjecajem zapadnog stvaranja.

Isto tako je vrijedno naglasiti, da ni nacionalni princip, kao oslobodilačka i kulturna ideja s pravom samoodređenja, nije niknuo iz krila istočnih nacionalnih crkvi — kako bi bilo prirodno očekivati — već se razvio u krilu zapadnog universalizma. Nigdje na Zapadu ne bilježi povijest — još prije proglašeneja nacionalnoga principa — takovih progona drugih nacionalnih kultura, kako su ih vršili fanarioti, predstavnici grčke nacionalne crkve, nad Bugarima i drugim nacionalnim crkvama na Istoku; a da se vidi, kako je caristička Rusija postupala s ukrajinskom kulturom, dosta je istaknuti, da se na ukrajinskom jeziku nije smjela tiskati ni jedna knjiga.

Nasuprot toj kulturnoj nemoći i nesnošljivosti istočnih nacionalnih crkvi dosta je istaknuti kulturno stvaranje u Dubrovniku i po drugim dalmatinskim gradovima u doba humanizma i preporoda, koje je stajalo na daleko višem stepenu od stvaranja bilo koje nacionalne crkve na Istoku, da se vidi, kako Hrvati, ostavši u okviru zapadnog universalizma, nisu izgubili svoju narodnu individualnost niti im se umanjila snaga kulturnog stvaranja, već obrnuto, poticajima i primjerom Zapada stvaranje se kulturno kod njih diglo do zamjerne visine, i to toliko, da je stajalo u ono doba iznad stvaranja svake nacionalne crkve na Istoku.

Prigodom primanja kršćanstva ne smije se prema tome uzeti, da je bila primljena samo neka savršenija tehnika ili samo svrsishodna logika razuma, čime se označuje pojam civilizacije, već da je kršćanstvo izravno djelovalo na dušu naroda i na njegove unutarnje sile, dakle da je ono dalo pravu kulturu duše. Ako se u svakoj kulturi, kako je rečeno, očituje ideja spasa, onda se nigdje kod nas ta ideja nije jače i savršenije očitovala i ni jedna druga nije bila primljena spontanije, nego što ideja kršćanstva. Ali, kako je prije spomenuto, premda je kršćanska ideja universalna, nije nigdje ugušila ili uništila narodni duh, koji je i iza primanja kršćanstva ostao netaknut i koji je kod stvaranja svakoga kulturnog djela ostao poglaviti regulator, t. j. primao ono, što se s narodnim duhom poklapalo, a odbijao ono, što mu je bilo tuđe.

Čitav kulturni život ne samo naš, već svih naroda, — posebice zapadnih, kod kojih vladaju iste osnovice kulture kao kod nas, ali izdiferensirane

prema njihovu duhu, — razvijao se na stapanju autohtonih, samoniklih elemenata s tuđim elementima, primljenima sa strane. Svi su zapadni narodi bili i ostali izloženi utjecaju tuđih kultura i tuđega stvaranja, ali nigdje nije proisteklo toliko visokih misli i nigdje nije stvoreno toliko velikih djela svjetske povijesti kao kod njih. Iz trajnoga primanja tuđega, preobražavanja, i iz novoga našeg stvaranja, nastalo je kod nas ono, što mi zovemo našom hrvatskom kulturom. Prednosti i pogibelji, blagoslov i nedaće naše povijesti potječu iz toga izvora i iz tih mnogovrsnih utjecaja, koji su na nas djelovali, a još i danas djeluju. Treba imati na umu, da nema danas nigdje na svijetu nepomiješana naroda, pa niti na dalekim otocima u Pacifiku, jer su se i tamo uselila različita plemena i međusobno se kulturno i rasno pomiješala; pa kako nema ni jednoga naroda čiste autohtone kulture, osim u prašumama Afrike, tako nema ni jednoga čovjeka, koji bi imao obrazovanost od sama sebe. Ni jedan narod na svijetu nije od sebe ni po sebi i za sebe postao kulturnim narodom. Narod je uopće za kulturu sposobniji, njegov je karakter plastičniji, za napredak podesniji, ako može više strane kulture primiti i preraditi, a da pritome ne izgubi svoju osebujnost. Načelno odbacivanje svega tuđega, kako neki pristaše utopističke samoniklosti traže, ne bi značilo nikakovu nacionalnu snagu, već štoviše to bi bio dokaz kulturne inferiornosti i nesposobnosti da se od drugoga nešto nauči. Samo ono strano može biti štetno, što je vlastitoj narodnoj osobnosti protivno i

što bi je uništavalo, a ne oplođivalo. Tuđe je zapravo samo ono, što narod prima a ne može preraditi i pretvoriti u svoj vlastiti duhovni posjed. Ono pak, što mu pomaže u razvoju vlastite osobnosti i što se stapa s njegovom samoniklošću, neophodno mu je nužno za razvoj, pa što više narod takovih stranih utjecaja prima, on se može mnogovrsnije i različitije razvijati i biti bolji tvorac za sebe kao i uzor i poticatelj za druge narode i za druga vremena. Povijesna pak vrijednost svakoga naroda sastoji se prvenstveno u tome, što je on kadar drugome dati, a njegova stvaralačka snaga u tome, što je on kadar bez štete za svoju originalnost od drugoga primiti.

Kada se uoči sve ono, što smo kroz tisuću godina sa strane primili, a što je uslijed tih velikih stranih utjecaja u našem kulturnom životu ostalo naše, moglo bi se posumnjati u našu stvaralačku snagu i kazati, da smo bili na neki način samo sabiralište tuđih misli i uređaja, neka nejasna mješavina, u kojoj se nalazi orijentalno, zapadno, rimsko, helensko, talijansko, germansko, francusko i slavensko i još koješta drugo. Misao, da je kod nas sve tuđe, bila bi ispravna, da je kod toga naš narod, koji je te strane utjecaje primao, ostao pasivan i sve tuđe kulturne elemente primao poput spužve. No tako nije bilo. Štoviše, moglo bi se ustvrditi, da su od svih slavenskih naroda na jugu Hrvati pokazali najjaču otpornu snagu u primanju tuđega, jer su kod svega toga primanja bili i ostali vlastiti stvaraoci i graditelji svoje duhovne kulturne vrste. Slovenci na pr. utopili su se posvema u

zapadnu sferu i od svoje narodne vrste nisu dali za tisuću godina ni jednoga jačeg glasa; Srbi pak, istina, očuvali su dosta svoga primitivnoga, ali su i vremenski i dinamički u kulturnom stvaranju ostali daleko iza nas, i istom im je duh Zapada dao jači zamah u najnovije doba.

Mi nemamo danas nikakova razloga, da se na tuđe primanje tužimo, jer mi baš tim stranim utjecajima imamo zahvaliti veliko bogatstvo naših kulturnih tvorevina na polju umjetnosti, nauke, literature, pa je svaki od nas, kao predstavnik hrvatske narodne vrste po svom cijelom osjećaju i mišljenju proizvod toga tisućgodišnjeg razvoja. Mi ne možemo to iz naše povijesti izbrisati, kao što se ne dadu utjecaji života izbrisati iz duše i karaktera pojedinog čovjeka. Samo slijep i nekulturan doktrinalizam može doći na misao, da se može tisućgodišnji razvoj hrvatskoga naroda zanijekati ili uništiti i da se svi prije primljeni utjecaji sa strane moraju kao tobože tuđa civilizacija odstraniti ili omalovažiti, pa da se povratimo na čista samonikla prastvaranja. To bi, sve kada bi uopće bilo moguće, značilo povratak na barbarstvo. Hoćemo li iščupati iz naših vrtova ružu i karamfil ili prestati da sadimo vinovu lozu samo zato, što smo ih amo iz tuđih zemalja presadili? Onda bismo isto tako morali odbaciti i jabuku i trešnju, naranču i citron, kukuruz i krumpir, jer je sve to iz drugih zemalja k nama doneseno. Hoćemo li i riječ ruža, karamfil, ulje, vino, naranča odstraniti iz našega jezika samo zato, što smo ih primili od drugoga? Kada bismo to učinili, onda bismo morali odbaciti i riječi kultura, civilizacija i autohton, jer ni to

nisu naše riječi. Kada bismo pak ovako sve tuđe iz našega stvaranja i jezika izbacili, značilo bi, da bismo prestali biti ono, što jesmo — i poseban narod i posebna vrsta među drugim narodima. Treba da budemo svijesni toga, da mi sami nismo izabrali ni ovo mjesto našega boravka na Zemlji, ni vrijeme početka naše povijesti; udes jači od nas bacio nas je amo među druge narode i među druge više kulture. Od svih smo morali učiti i nešto smo naučili, ali uza sve to smo ostali nešto svoga i posebnoga. Upravo sveđerna napetost između raznih naroda, među kojima živimo, kao i napetosti između raznih dijelova u našem narodnom tijelu bile su svakodnevni poticaji, da se s drugim kulturama i načinom mišljenja neprestano borimo. Pritome smo se morali sporazumijevati i opreke izglađivati, a sve to nas je očuvalo od udesa Kineza — da nismo postali okamenina. Možemo na koncu kazati i kao trajnu istinu naglasiti, da bogat narod postaje u svakom pogledu još bogatiji, kada od drugoga može mnogo primiti i dalje sam razvijati.

Sada dolazi red, da se odgovori na treće pitanje, što smo ga na početku postavili: tko je stvaralac naše narodne kulture, da li pojedinci, jedan stalež, ili cijela narodna zajednica. Iz dosad rečenoga posve je jasno, da je to narodna zajednica, a oni pojedinci, koji su u tom stvaranju imali najveći udio po svojim umnim i duhovnim snagama, radili su kao izraz i kao predstavnici cijele narodne zajednice i u njezinu duhu. Znademo, da nije bilo naroda, počevši od najprimitivnijih plemena

pa do najviše u kulturi izgrađenih, koji nisu imali bilo kakovih duhovnih i materijalnih dobara ne samo zajedničkih s drugim plemenima, već i takvih, po kojima su se od drugih plemena i naroda lučili. Ta drugačija dobra daju nam svjedočanstvo o posebnom narodnom duhu za svaki narod na svijetu. Kroza nj, a po svojim djelima, davali su narodi dokaze o svojoj postojalosti, a ujedno su preko tih djela članovi svakoga naroda bili u unutrašnjosti povezani među sobom, a prema vani zatvoreni i odijeljeni od drugih naroda, kao posebna narodna zajednica. Uslijed toga, kada se hoće osobitost bilo kojega naroda utvrditi, ne treba isticati one osobine i značajke, po kojima je on sličan i jednak drugim narodima, već one osobine, po kojima se on od drugih naroda luči. Istina, ima osobina, koje su se kao stalne i u vjekovnom razvoju zapažale u narodu, dok su neke bile podvrgnute svеđernim promjenama. Na taj se način može kod naroda govoriti o supstancijalnim i akcidentalnim osobinama, ili o bitnima i prolaznima. Bitne osobine se uzimaju kao očitovanje narodnoga duha, i one se zapažaju u kontinuitetu povijesnog razvoja. Treba kod toga naglasiti, da se te bitne narodne osobine ne moraju nalaziti kod svakoga pojedinca, barem ne u jednakoj mjeri, jer u svakom narodu ima elemenata, koji su narodnom duhu tuđi, a katkada i protivni. Narodi, gdje toga ima mnogo, ne predstavljaju harmoničnu cjelinu. Ako je pak priliv tuđih elemenata prevelik, može on prevagnuti, pa one prvotne karakterne crte naroda svesti na beznačajnu ulogu. Ne treba biti pristaša pretjeranog rasizma, ali ipak stoji, da svaki

narod mora imati jednu krvnu jezgru kao dominantu i kao nasljednu biološku masu u jednom dijelu bolje očuvanu, nego u drugim dijelovima. Istakao sam već prije, da je kod nas ta rasna dominanta očuvana najbolje u Dinarskom sklopu, jer je prirodom zagrađena i bolje očuvana negoli u sjevernim krajevima, gdje je priliv tuđe krvi, dakle mješavina veća, jer je zemlja ravna i bez prirodnih planinskih granica, pa tako otvorena stranom useljavanju.

Dolazi sad pitanje, što čini narod narodom, koje je njegovo biće i koji su njegovi životni znakovi, te kako nastaje narodni duh i čime se jedan narod od drugoga luči. Od najstarijih vremena do danas svi pisci, kada su bilo o kome narodu pisali, ili ga sa strane duhovnih i fizičkih osobina proučavali, isticali su kod svakoga od njih njegov zasebni karakter. Tako su se za Grke, Perzijance, Germane, Kelte, Rimljane, Slavene, Židove navodile drugačije značajke, po kojima se jedan narod od drugoga lučio, a te značajke su ostale uza sve promjene u povijesnom razvoju otprilike netaknute i jednake do danas. Te značajke su često nedokučive i neprotumačive, ali one su trajno bile vezane uz narod i djelovale u dobru i zlu. Ono nešto, što pojedince sakuplja i povezuje u cjelinu, i što im daje naročiti biljeg, to je narodni duh, iz kojega se u vremenu razvio narod i narodnost. U toj ujedinjujućoj snazi, zajedničkoj cijeloj narodnoj zajednici, očituje se narodno biće i njegov život, i u okviru toga duha razvija se njegova povijest i stvara kultura. Prema njemu stvara se zajedničko mišljenje, mržnja i ljubav, veselje i tuga,

patnje i nevolje, oskudice i nada, naslućivanje i vjerovanje. Posve je shvatljivo, da su prastara duhovna svojstva pojedinaca i nasljedna biološka masa uvijek djelovali na duhovno držanje naroda, samo je nemoguće odrediti i odijeliti nasljedne osobine od stečenih, jer je bilo među njima uvijek međusobnih utjecaja, ukrštavanja na jednoj strani i stapanja na drugoj strani. Isto tako se mora naglasiti sa stajališta naroda, da on ima osobina, koje vjekovima ostaju, dok se druge nalaze u svedernim promjenama. Tako se vidi, da se jedan narod odlikuje ovom, a drugi onom značajkom, pa su jedni narodi orijentirani za istinu, za pravdu, za dobro, a drugi za posao; jedni su skloni idealizmu, a drugi realizmu; jedni su osvajači, a drugi miroljubivi; treći su lukavi i podmukli, a četvrti otvoreni i iskreni.

Svaki je narod prema svome duhu izgradio svoje objektivne značajke, koje ga od drugih naroda luče, no ti objektivni momenti dobivaju svoju pravu vrijednost istom ako ih narod za svoje smatra i kao vlastite momente proživljuje. Na taj način se stvara objektivno-subjektivna narodna zajednica, jer narod — subjekt — objektivne momente proživljuje i smatra za svoje. Narod ima u sebi nešto svoje i drugačije, što mora braniti i što ga luči od drugoga. Prema tomu svaka narodna zajednica mora imati dva uvjeta, pozitivni — obranu svojih značajki, negativni — isključivanje tuđega.

Praiskonski uzrok svega narodnog djelovao je na stvaranje svih objektivnih i subjektivnih činilaca, koji su se u životu naroda razvijali, jačali ili slabili prema unutrašnjim i spoljašnjim silama, kojima je narod u povijesti raspolagao, pa onako, kako nema dva čovjeka istih duševnih i fizičkih kvaliteta, tako još manje postoje dva naroda s istim duševnim i fizičkim osobinama. U okviru svojih objektivnih činilaca svaki član narodne zajednice pretpostavlja neku duševnu srodnost s drugim članovima iste zajednice. Time se ne misli kazati, da stvaranje zajednice mora ići za niveliranjem članova, jer među članovima mora da uvijek bude neka nejednakost, da mogu biti u svedernoj napetosti i borbi, a sve u cilju stvaranja boljih, savršenijih i drugojačijih kulturnih vrednota. No u drugom redu ne smiju te razlike među članovima prekoračiti izvjestan maksimum, jer bi se onda uništile osnovice međusobnog sporazumijevanja i zajedničkog života, pa bi se zajednica nalazila u raspadanju.

Pitanje je sada, koji su objektivni i subjektivni momenti Hrvatima svojstveni, po kojima se oni od drugih naroda u našem susjedstvu luče. U pomoć treba ovdje uzeti povijest, jer se u njoj duh svakoga naroda u dugom razdoblju vremena najočitije mogao vidjeti i u nekom kontinuitetu pokazati istovetnost ili sličnost njihovih osobina. Hrvati na pr. nisu bili nikada osvajači, ni onda, kada je njihova država bila najjača na Poluotoku. Time nije kazano, da nisu bili borbeni, kako nam dokazuje borba Tomislava protiv invazije Bugara u Srbiju; kako nam dokazuju, dalje, borbe protiv napadaja Mlečana u doba hrvatske nezavisnosti na obale Dalmacije; kako nam dokazuju borbe Omišana i Senjana isto tako za očuvanje narodnog posjeda na Jadranu; kako nam, dakle, dokazuju —

može se kazati — epske borbe Hrvata za svoju slobodu u vrijeme provale Turaka. I kasnije se njihova borbenost očitovala i u zajednici s drugim državama, pa je njihova hrabrost bila zapažena i istaknuta u Njemačkoj i Italiji za 30-godišnjega rata i za kasnijih ratova u vrijeme Napoleona, pa sve do danas.

Druga osobina Hrvata je neka crta etike i religioznosti, što nam dokazuje njihovo rano, spontano primanje kršćanstva bez trzavica, pa mnoga druga etička očitovanja u njihovu kulturnom stvaranju.

Treća karakteristika Hrvata je težnja i borba za slobodu i volja da se sami upravljaju u svojim saborima.

Hrvatima je, dalje, svojstven — možda više no i jednom drugom slavenskom narodu — duh idealizma, mirotvorstva i autoriteta, te prejaka osjećajnost, koja često svraća poglede sa prave stvarnosti i vodi do velikih iluzija i nada. Samo tako se može protumačiti, da je kod Hrvata u literaturi bio razvit historički roman u onom opsegu i da je njegov najveći stvaralac Šenoa bio onako kod Hrvata cijenjen. U drugom redu nedostatak realizma jedna je od karakternih crta hrvatskoga bića i kulture. Hrvatska se kultura, dalje, odlikuje izvjesnom mekoćom, vječnom nadom u pobjedu pravde i istine u svijetu. Dobrota je ta često elementarna, mnogo puta naivna i neizdiferensirana, s malo aktivizma, jer prepušta mnogo vremenu, da ono samo rješava stvar.

Može se prigovarati spomenutom formuliranju karakternih crta kod Hrvata, da te crte nisu samo

kod njih razvite, već i kod drugih naroda, pa da se stoga naučno ne može nikako ustvrditi, da su to specifično hrvatske osobine, kad ih i drugi posjeduju. Prije svega treba istaknuti, da gore spomenute crte kod Hrvata nema svaki pojedinac u jednakoj mjeri, pače može biti kod pojedinaca i drugačijih, štoviše i suprotnih osobina, ali o tome se kod označivanja narodnih bitnih značajka ne radi, već o tome, koje su značajke u razvoju narodne povijesti i u stvaranju kulturnih djela prevladavale i koje su se očitovale kao specifično narodne, te koje je sam narod smatrao uvijek najboljom emanacijom svoga vlastitog bića. Gornji prigovor mogao bi samo onda vrijediti, kada bi se postavio princip, da uopće nema karakternih razlika ni među pojedincima ni među narodima, jer da su svi pojedinci, kao i svi narodi, dijelovi zajedničkoga čovječanstva, te da svi imaju iste karakterne crte. Ali takovu tvrdnju, mislim, ne može danas nitko ozbiljno postaviti. U stvari je diferensiranje među narodima psihično i etnobiološko, kako to psihologija o narodima i biologija nepobitno dokazuju, tako očito, da naučna prigovora protiv razlika u narodima uopće nema. Geografska sredina, socijalna sredina, rasne komponente, povijesno-kulturni razvoj, utjecaj stranih kultura, sve to je izgradilo drugačijim svaki narod i te razlike su toliko izdiferensirale narode, da se u svakomu od njih izgradila jače ova ili ona crta, ova ili ona etnopsihična značajka, kao dominanta, pa stoga svaki narod predstavlja po svojim posebnim crtama drugačiji i biološki i psihični tip. Nitko ozbiljno ne može danas ustvrditi, da su Francuzi,

Rusi, Englezi, Talijani, Nijemci i Španjolci i t. d. u svome fizičkom sklopu jednaki a u svojim duševnim emanacijama slični. Ako su pak te razlike općenito utvrđene, ako vrijede kao zakon za svakoga i ako svaki narod ima nešto bitno i samosvojno, onda je suvišno dokazivati, da su i Hrvati svojim razvojem u povijesti i u kulturi izgradili svoju posebnu narodnu individualnost, drugačiju od svakoga drugog naroda na Jugu. Osim što oni imaju u svom rasnom sklopu nešto svoje i posebno, na njihov su razvoj utjecale druge kulturne i povijesne sile, nego na razvoj susjednih naroda, pa su oni morali uzimati svoje stajalište prema svakoj novoj socijalnoj, političkoj i kulturnoj pojavi, te nastojali izjednačivati, kombinirati i prilagođivati svoje osobine tim novim strujama i pokretima i usklađivati ih s osobinama i kulturama drugih naroda u svojem susjedstvu; odnosno oni su morali svoje kulturne i političke težnje sada stapati, a sada odabirnim načinom uzimati ovu ili onu crtu, koja je bila srodnija njihovim ranijim duševnim silama i raspoloženju i pritome uspostavljati ravnovjesje u svim svojim duševnim i političkim težnjama. Nije prema tomu nenaučno pridavati Hrvatima specifična duhovna obilježja i isticati poseban njihov karakter, već je nenaučno i apsurdno tvrditi, da bi oni kao narod među drugim narodima jedini mogli ostati kroz tisuću godina bez očitovanja svojih karakternih crta, i da oni sami ne bi imali svoju samorodnu duhovnu somosvojnost. Ne radi se o tome, da i drugi narodi mogu imati neke zajedničke slične osobine, već se radi o tome, koji su akcenat davali pojedini narodi

tim osobinama, i koje su osobine uzimali za bitnu značajku svoga narodnog bića. Nitko ne može poreći, da su Srbi ljubili slobodu i da su se za nju borili, ali pojam slobode se kod Hrvata drugačije shvaćao, nego kod njih. Kroz hrvatsku psihu su prošle nekolike duhovne struje, posebice humanizam i renesansa, koje nisu mogle proći kroz psihu Srba, jer su oni tada stajali pod turskim gospodstvom, pa se i pojam slobode na osnovi tih zapadnih općih struja, a u vezi s etničkim osobinama, izgrađivao kod Hrvata na drugačiji način, negoli kod njih. Hrvati su uvijek nastojali usklađivati svoj pojam slobode s etikom, i zanosili se ne samo za svoju slobodu, već i za slobodu drugih naroda. Hrvati, boreći se za slobodu, nisu htjeli da budu tuđi robovi, ali u isto doba, kao etičan narod, nisu htjeli nikada da budu ugnjetavači tuđe slobode. Ova povezanost slobode i etike bitna je značajka pojma slobode kod Hrvata.

No ne samo da su Hrvati proživljavali pojam slobode drugačije od ostalih slavenskih naroda na Jugu, već je pojam slobode nešto drugačiji i u istom krugu zapadnih naroda, koji su imali isti zajednički kulturni razvoj i iste osnovice kulture. Tako njemački pisac E. Wechsler u svome značajnom djelu: »Esprit und Geist« piše, da se francuska riječ liberté (sloboda) pojmovno ne poklapa posve s njemačkom riječju Freiheit (sloboda), i da se francuska riječ ne da u punom značenju prevesti na njemački jezik, jer svaki od ta dva naroda prema svome biću i svojim duhovnim osobinama drugačije proživljuje pojam slobode.

I nacionalni princip kod Hrvata ima svoje posebno obilježje, kojim se luči od nacionalnih principa i na Zapadu i na Istoku; razlikuje se od zapadnoga, ne po naziranju na svijet, niti po oslobodilačkoj i kulturnoj ideji, ni po principu narodnog samodređenja, dakle ne po unutrašnjim etičkim vrednotama, već po genetičkom postanju. Na Zapadu narod i država imaju isti opseg, pa su se ta dva pojma pokrivala. Kod Hrvata se nacionalni princip razvio prvenstveno kao kulturna ideja, u duhu objektivnih činilaca: povijesne tradicije, kulture, jezika i krvi, ali u težnji za državom. Kod Hrvata se prvotno u doba pojave modernoga nacionalnog principa lučio narod od države, te je narod razvijao svoju nacionalnost mimo državu, pače i protiv države. Inače sve druge značajke etičko-kulturne nacionalnoga principa zajedničke su Hrvatima sa svim drugim narodima na Zapadu.

Da se pak shvate unutarnje razlike između nacionalnoga principa na Zapadu i Istoku, treba istaknuti, da je nacionalni princip kod Hrvata, kao i kod svih zapadnih naroda, došao iza feudalne države, i da je feudalno uređenje bila pretpostavka nacionalnom buđenju, a u feudalnim državama na Zapadu su bila ostvarena dva principa: princip lojalnosti, kao i princip podjele duhovne od svjetovne vlasti. Na osnovi principa lojalnosti morale su se izvršiti primljene obaveze odozgo i odozdo, pa taj princip nije imao samo etičnu, već i juridičku stranu. Bez toga principa ne bi se mogle shvatiti hrvatske pravice, po kojima su svi staleži, viši i niži, bili dužni vršiti jedni spram drugih točno fiksirane obaveze.

Premda je nacionalni princip kao demokratski princip rušio sve ograde među staležima, nije ipak mogao izbrisati one etičke vrednote, koje su se vjekovima stvarale na osnovu principa lojalnosti. Na Istoku pak, po uzoru Bizanta, nije bilo dualističke podjele vlasti, kao na Zapadu, već je vladao unitaristički sistem, t. j. spoj između državne i crkovne vlasti, pa je prema političkim prilikama imala sada država, a sada crkva prvenstvo; na osnovu toga unitarističkog sistema bio je i nacionalni princip konfesionalno oličen, te nije mogao biti shvaćen kao oslobodilačka ideja u duhu jednakopravnosti i od pristalica drugih vjeroispovijesti.

Tako je nacionalni princip kod Hrvata i po svojem postanju i po svome sadržaju drugačiji nego kod Srba.

Isto tako, kada se spominje etika ili religioznost Hrvata, ne misli se time kazati, da toga nema i kod drugih naroda, ali hrvatska religioznost ima svoju posebnu crtu i svoju naročitu snagu i izražaj. Nije slučaj, da je Dante prigodom velikog jubileja u Rimu i ogromnog priliva hodočasnika svih naroda iz Evrope zapazio baš među Hrvatima tu naročitu religioznost, i da su ga njihovo držanje i religiozni ushit nadahnuli, da ih uplete u veliku viziju svoga Raja. Isto tako nije slučaj, da Dante daje Rašanima (Srbima) druge značajke nego Hrvatima.

Ne može se dalje uzeti za slučaj, da su gotovo sva velika pisana djela kod nas u doba humanizma vrvjela etičkim notama, i da je visoku etičku notu istakla i kraljica Jelena, kao što nije slučaj, da

prvi stihovi Gundulićeva »Osmana« nisu drugo nego isticanje velike etičke istine, prema kojoj je završen i udes jednoga od njegovih junaka. Ta ista religiozna i etička ideja dolazi do izražaja i u Mažuranićevu epu »Smrt Smail age Čengića«, posebice u velebnim riječima starca svećenika, kao i u završnom poglavlju »Kobi«, u kome dolazi do izražaja nemeza za pogažena ljudska prava.

Kad mi ne bismo imali drugih povijesnih, etničkih i kulturnih dokaza o hrvatstvu Dubrovčana, te sve kada nam ne bi današnje stanovništvo svojom sviješću, rasom i kulturom očito dokazivalo kontinuitet svoje pripadnosti hrvatskom narodu, najbolji bi dokaz toga bila ona etično-religiozna nota njihovih pjesnika i stvaralaca u prošlosti, koja se posebno poklapa sa svim očitovanjima Hrvata i iz drugih krajeva i pokrajina.

Uslijed toga utjecaja vlastitih nazora u vezi s različitim povijesnim silama, imala je svaka narodna individualnost, ovdje na Jugu, ne samo genetičko-razvojnu, već po svome sadržaju, pokretnim duševnim silama i ciljevima, svoju posebnu nacionalnu ideju, te se ne može ovdje govoriti o nekoj zajedničkoj nacionalnoj ideji i uspoređivati je s jedinstvenom nacionalnom idejom kod Nijemaca ili kod Talijana, kod kojih je nacionalna ideja u jezgri postojala vjekovima, davno prije njihova političkog ujedinjenja.

Kod ovoga uspoređivanja treba se malo zaustaviti, jer po čestom ponavljanju kod svih mogućih prigoda — na javnim skupštinama, u novinama, u literaturi, kod kuće i u inozemstvu, — čini se da se hoće sugerirati javnosti, kako je i jugoslavensko

ujedinjenje posljedica oslobodilačkih, demokratskih, homogenih i zajedničkih nacionalnih snaga kao i kod onih naroda, i da se i ovdje ujedinjenje provelo u duhu narodnog samoodređenja, dakle putem plebiscitarnog pristajanja svih ujedinjenih dijelova. Te sugestije, čini se, našle su odjeka i kod pojedinih inozemnih pisaca u Italiji i Njemačkoj, ali su ti pisci takvim uporedbama dokazali, da nisu dublje pronikli u pitanje nacionalnoga principa ovdje kod nas i da su uporedbu uzeli samo shematski prema konačnom rezultatu, ne promišljajući pritom, da su ovdje bile već gotove ne jedna, već tri cjelovite nacionalne ideje, koje su imale svoj korijen u povijesti, tradiciji i narodnoj svijesti svakoga od tih naroda.

Prije svega treba naglasiti poznatu misao, da kod uporeďivanja različitih socijalnih tvorba, — a narod je najviša tvorba, — uporedbe nisu nikada potpune, jer kako je svaki narod posljedica bezbrojnih činilaca: psihičnih, povijesnih, kulturnih, krvnih, geografskih i ekonomskih, tako nema ni jedan narod u svome sklopu posve iste pokretne sile, a posebice zato, jer svaki narod podaje ovoj ili onoj činjenici veću ili manju važnost i tako ima nešto svoje i posebno, odnosno svaki ima svoju nacionalnu ideju, koja se ne da u sebi, već samo po shemi i spoljašnjosti uporediti s istom idejom kod drugoga naroda. Ako igdje, a ono ovdje vrijedi pravilo: si duo faciunt idem non est idem (ako dva čine isto, nije isto).

No i pored tih unutarnjih razlika u psihičnim silama i komponentama narodnog principa, postoji doista u spoljašnjem izgledu neka sličnost

među svim narodima na svijetu, i to zbog općega zakona socijalnopsihičnih struja u povijesti, koje se izmjenjuju po različitim epohama, a jednu takovu socijalnopsihičnu struju predstavlja svakako i nacionalna ideja. U okviru takovih općih ideja vršio se razvoj svih naroda, ali, jer ni jedan narod nije imao i ne može imati iste pokretne sile, niti jednaku dinamiku, zato je uvijek svaki narod imao svoju posebnu nacionalnu ideju i izvršio integraciju svojih članova nešto drugačije prema svojim duhovnim silama i u stadiju drugačijega razvoja. Ako se te razlike među narodima ne uzmu u obzir, tada svaka uporedba ostaje bez naučne i stvarne vrijednosti.

Posebno nije točna uporedba ujedinjenja Italije i Njemačke s jugoslavenskim ujedinjenjem, prema duhu nacionalnoga principa, jer među njima postoje velike razlike i po genetičkom postanju, po pokretnim silama, po ciljevima i po načinu ujedinjenja, kao i po njihovim posljedicama u času ujedinjenja i poslije njega.

Ujedinjenje Italije bila je nužna posljedica talijanskog razvitka od pamtivijeka, jer je Italija po zajedničkom imenu svoje zemlje, po geografskoj cjelini i po jedinstvenoj kulturi, vjeri i jeziku, bila predodređena, da se u njoj sva plemena sliju i stope u jedan narod. Daleko prije Rima postojalo je talijansko ime, pa iako je Rim, kao grad-država, bio nametnuo cijeloj državi svoje ime, ono nije bilo narodno, već državno, pa bi se zapravo ondašnja rimska država mogla definirati kao internacionalno-pravna forma za sve kulturne tekovine naroda oko Sredozemnoga mora. Kada

je pak propala rimska država i od nje ostala samo individualna cjelina Apeninskog poluotoka, iščezava ime rimsko kao državno, a narod se vratio praiskonskom talijanskom imenu, koje je pobijedilo i moralo pobijediti, još davno prije proglašenja nacionalnog principa u svijetu. Nacionalno ujedinjenje svih Talijana bilo je povijesna, etnička i kulturna nužda geografskog jedinstva i kulturnog jedinstva talijanskih plemena, koja su se već davno slila, i uslijed zajedničkog udesa i međusobnog stapanja izgubila svoja plemenska obilježja, a bila su još samo politički pocjepkana. Pijemont je našao gotovo duhovno jedinstvo talijanskog naroda, a netom se pojavio nacionalni princip, on ga prihvaća, da na osnovi njegovoj izvrši narodno i državno ujedinjenje Italije, žrtvovavši pri tome svoju državnu individualnost u cilju zajedničkih narodnih interesa.

U Njemačkoj nije doista bilo ime naroda tako staro kao u Italiji, jer su se tu razvijala njemačka plemena za sebe, izdvojena iz etničke pramase germanskog sklopa, ali se i tu već u polovini IX. vijeka spominje zajedničko ime njemačkog jezika za sva plemena, premda još nije bilo političkog jedinstva među njima. Iz te svijesti i jezične pripadnosti stvara se postepeno u unutrašnjosti kod svih plemena i svijest o narodnoj zajedničkoj pripadnosti i tako se izgrađuje narodni njemački zajednički tip, iako su knezovi, prema ondašnjim prilikama, imali glavnu riječ. Ipak se iz svega toga vidi, da je u plemenima živjela u klici svijest zajedničke pripadnosti, i da je ona došla do izražaja i u zajedničkom imenu jezika, kao i u zaje-

dničkoj njemačkoj sredovječnoj državi. Sredovječna njemačka država obuhvatala je već tada sva današnja plemena, pa iako su plemena imala svoje vlastite knezove, oni su mogli biti birani za njemačke zajedničke vladare; tako je ta sredovječna država sve njih obuhvaćala.

Kod nas ovdje, hrvatski narod i srpski narod, stvorili su svoje posebne države na različitim osnovicama i na drugim prostorima i pod drugačijim pravnim i socijalnim uređajima. Razvoj njihov u prošlosti nije nikada konvergirao jedan spram drugoga, već je uvijek divergirao jedan od drugoga. Jedni su se razvijali u pravcu Egejskog bazena, a drugi prema Jadranskom moru; jedni su stajali pod utjecajima bizantijskoga kulturnog razvoja, a drugi u okviru Zapada pod ujecajima Rima. Nikada nije niknula ideja u prošlosti, da bi se oni stopili i stvorili zajedničku državu, već su stajali kao dva svijeta, jedan spram drugoga, istina, ne neprijateljski raspoložena, ali jedan spram drugoga posve indiferentna i odvojena. Povijesne strane njihova narodnog i državnog života gledale su u suprotne pravce, — jednih spram Istoka, a drugih spram Zapada.

Njemačka plemena, nasuprot, i pored plemenske odvojenosti bila su utopljena u njemačkoj zajedničkoj državnoj ideji, imala su isto ime jezika, kroz dugo vrijeme istu vjeru, a uvijek istu kulturu, koj'oj je bio korijen u kršćansko-humanističkoj ideji. Pače i kad ih je protestantizam vjerski odijelio i kad je nestalo tako među njima vjerskoga jedinstva, nisu time među njima bile prekinute zajedničke religiozne ideje, koje su izvirale iz Augustinova učenja o Božjoj državi, jer su jedni i drugi i dalje, i pored vjerske podvojenosti, stajali na onoj ranijoj osnovici o izgrađivanju Božje države dobrim djelima, već i na ovome svijetu.

Osim toga Nijemci su bili uklopljeni u zajednici zapadne civilizacije; imali su istu kršćansko-humanističku kulturnu osnovicu; stajali su pod istim međunarodnim pravnim poretkom, osnovanim na rimsko-njemačkom pravu, a to nije bilo drugo, nego aristokratska zajednica svih evropskih naroda na Zapadu, u kojoj su se nalazili i Hrvati.

Hrvati su u povijesti osnovali svoju vlastitu državu, razvili svoju kulturu prema zapadnom uzoru i tako izgradili svoj posebni povijesno-kulturni tip. Prema tome Hrvati nisu bili nikada pleme u okviru neke zajedničke države sa Srbima, poput njemačkih plemena, niti su bili dio neke kulturne, državne i vjerske zajednice onako, kako su to bila njemačka plemena, već su bili i ostali državni narod i poseban kulturan tip za sve vrijeme svoje povijesti, sa svojom posebnom sviješću, nacionalnom idejom, kao i sa svojim imenom za kulturu, jezik i državu.

Nijemci pišu mnogo teoretski dobrih knjiga o psihologiji narodâ, ali u primijenjenoj psihologiji često zatajuju, kako se to najbolje pokazalo za posljednjega svjetskog rata, kada su se mnoga njihova predviđanja o narodima pokazala neispravna. Tako su se i kod određivanja značajka za biće naroda njihova stajališta često mijenjala. Za razliku od Francuza, kod kojih se narod i država poklapaju, oni su uzimali za značajku naroda

druge osobine, kao kulturu i narodni značaj, onda jezik ili državu, pri čemu su počeli dijeliti narod na državni i kulturni narod. Kasnije su za glavne oznake naroda uzimali subjektivne momente, kao volju i osjećaj, te narodnu ideologiju; u novije su vrijeme počeli polagati veliku važnost na krvna i rasna svojstva, kao i na ukupnost svih narodnih značajka, izraženih u narodnoj samobitnosti. Konačno su u posljednje doba počeli polagati najveću važnost na jezik, bit će valjda stoga, što tako žele sve rasparčane dijelove njemačkoga naroda, što njemački govore, okupiti u zajedničku državu.

Prema ovoj posljednjoj značajki, naime prema jeziku, nalaze oni analogiju između jugoslavenskih i njemačkih »plemena«, premda ovdje na Jugu svaki narod nazivlje jezik svojim narodnim imenom. No dok tako tvrde, da bi jezik imao biti značajka naroda, ovdje kod nas, u isto doba, oni sami tvrde, da isti jezik kod Iraca i Engleza, Engleza i Amerikanaca, Brazilijanaca i Portugiza, Norvežana i Danaca još ne znači isti narod. Dakle ni isticanje jezika kao bitne značajke za narod, ne uzimaju uvijek apsolutno, već relativno, prema vremenu i političkim prilikama.[1]

[1] U Njemačkoj se na pr. mnogo piše o Jugoslaviji i nju proučavaju sa svakoga gledišta: državnoga, nacionalnog, geografskog, ekonomskog i literarnopovijesnoga i t. d. Pred dulje vremena napisao je knjigu o ujedinjenju Jugoslavije njemački pisac Wendel, na koju je hrvatska javnost zbog krive tendencije oštro reagirala, i sam Radić ga je zbog nje žestoko napao. Međutim pred mjesec dana, dakle kada su se mnoga pitanja već raščistila, izišla je knjiga o Jugoslaviji od poznatoga i uvaženog pisca Josipa Märza. Pisac je osim ove knjige objelodanio o našem pitanju mnogo manjih radnja, a oveću (352 str.) knjigu je napisao i o »Jadranskom pitanju«. U toj knjizi se nalazi mnogo netočnosti i tendencioznog prikazivanja naše prošlosti, a ovdje ću navesti samo jedno. Iz povijesti je utvrđeno, da su Mlečani plaćali hrvatskim vladarima danak za slobodu plovidbe po Jadranu— druge slavenske države osim Hrvatske nije tada bilo na Jadranu, — a g. März u svojoj knjizi donosi, da su Mlečani plaćali danak »Slavenima«, dok se znade, da u međunarodnom životu uređuju države svoje odnose s organiziranim državama, a ne s neodređenim gomilama.

U svojoj pak nedavno štampanoj knjizi prikazuje pisac Jugoslaviju s ekonomskog, geopolitičkog i nacionalnog gledišta, a među ostalim govori i o hrvatskom pitanju. Iz sastava ideja i prikazivanja vidi se očito, da je pisac bio informiran i sa hrvatske strane, ali da je vidljivo nastojao njihovo gledište što je moguće više oslabiti, pa je knjiga izišla čisto pristrana. Evo o njoj samo jedna pripomena. Govoreći o Poljičkom statutu (str. 34) veli, da je napisan srpski, i to naročito podvlači, čime dokazuje, da on uopće ne poznaje naše starije povijesti i da uopće nije ni vidio Poljičkog statuta, već da je o njemu dobio krive informacije od nekoga drugog, pa ih je uvrstio kao svoje mišljenje. G. März je, kako se iz njegova pisanja vidi, vješt geopolitičar, a kao takav bi morao znati, da su Poljica nastala kao brdski relikt

Zaista se može ustvrditi, da je jezik jedna od bitnih značajka za narod; ali važnije su od njega kultura i povijesna tradicija, a za sabiranje u zajedničku cjelinu najvažniji su volja i osjećaj, odnosno ideologija svakoga naroda, jer bez toga svi drugi objektivni momenti gube vrijednost i ne dolaze do izražaja, kako se vidi iz primjera, da istim jezikom govori više naroda.

Ali k ovim razlikama između jedinstva njemačko-talijanskoga i jedinstva ovdje na Jugu, dolaze još i razlike u doba samog ujedinjenja i

poslije njega. Hrvati su baš u doba ujedinjenja htjeli da ostanu narodna skupina za sebe, jer inače ne bi bili stavljali u saboru i u drugim sporazumnim aktima uvjete, da se ustav ima stvoriti njihovim pristankom, ne majorizacijom. Kada se ipak dogodilo ovo potonje, protiv njihove volje i protiv pismena utanačenja, sve hrvatske stranke su taj čin osuđivale i Radić je odbio da sudjeluje u državnom zakonodavstvu.

Ali nije se samo sa strane Hrvata princip narodnog jedinstva na osnovi njihovih objektivnih

---

— što se u svim planinskim zemljama na svijetu događalo — iza propasti hrvatske nezavisne države, kojoj je središte baš bilo u susjedstvu Poljica. Ako se igdje kod nas mogao sačuvati stari autohtoni živalj, onda se očuvao tu, gdje ni Turci ni Mlečani nisu nikada posvema zagospodovali zemljom. U drugom redu pisac bi morao znati, da su Hrvati posvuda i uvijek svoj jezik nazivali hrvatskim, pa da nije ime jezika bilo zajedničko njima i Srbima, kako je ime njemačkoga jezika bilo zajedničko svim Nijemcima. Poljičani dakle nisu mogli drugačije svoj jezik nazivati, nego hrvatskim imenom. Poljički statut je konkretno napisan u čakavskom dijalektu, a svi filolozi bez izuzetka tvrde, da je to isključivo hrvatski dijalekat, kojim govori jedan dio Hrvata, a nikada i nigdje Srbi. Konačno, što je najvažnije, u samom Poljičkom statutu stoji, da je napisan »rvatskim jezikom«.

Uza sve ove dokaze ipak držim, da gospodin März nije htio naumice falsificirati sadržaj statuta s obzirom na hrvatsko ime, jer da mu je to bilo poznato, držim da ne bi tako bio napisao; ali uza sve to nosi on dvostruku odgovornost: prvo, što piše o nečemu, što nije proučio, i time zavodi na krivo mišljenje čitalačku publiku, a drugo, što je informacije o tome primao s jedne strane, koja ga je krivo informirala, i što je bez kontrole to uzeo kao svoje vlastito mišljenje. Toj se odgovornosti ne može oteti.

i subjektivnih značajka priznavao i naučno osporavao, već je taj princip narodnog jedinstva bio i s druge strane osporavan, i to još u jačoj mjeri — djelima; u tome su bitne razlike između talijanskog, njemačkog i jugoslavenskog ujedinjenja.

Pijemont je iza ujedinjenja žrtvovao svoju državnu osobnost, svoj glavni grad, koji je najprije prešao u Firenzu, a onda u Rim. Pijemont ne traži za sebe nikakove privilegije u porezima i u daćama, ni u upravi nove države, ni u namještanju svojih ljudi u vojsci i diplomaciji, ni vodstvo

---

Ali dok neki njemački pisci govore o jedinstvu jugoslavenskih »plemena«, ne uzimajući pritom u obzir ni objektivne ni subjektivne momente, kao ni volju, ni osjećaj, ni narodnu svijest svakoga od njih, iz čega bi se vidjelo, da se tu radi o posebnim i cjelovitim narodima, dotle drugačije sude o narodnom pitanju kod Čeha i Slovaka. Tu se oni živo zalažu za prava Slovaka na vlastitu nacionalnost, i tu oni vide dva puna naroda i dvije pune narodne individualnosti. Kao dokaz za to navode oni, da Česi i Slovaci imadu dva različita književna jezika, kao i to, da su za ugovor u Pittsburgu (30. V. 1918.) Česi i Slovaci stajali kao dvije jednake narodne skupine, pa da tu u posljednjoj točki toga ugovora stoji »Česi i Slovaci«, a ne »Čehoslovaci«, dakle da tu dolaze do izražaja dva različita narodna subjekta. Te pisce ne smeta analogija, da i Slovenci imaju drugačiji književni jezik od Hrvata i Srba, a ne smeta ih ni to, da su se Hrvati i Srbi uvijek u povijesti nalazili kao dva narodna i kulturna subjekta, svaki na svom prostoru i da je svaki od njih izgradio svoju državu i tradicijom dobio svoju domovinu, i da su i oni u svim ugovorima naglašavali svoju posebnu individualnost i vrijedili kao dva pravna i kulturna subjekta. Preko tih razlika njemački pisci prelaze i jednostavno proglašuju Čehe i Slovake za dva naroda, a amo tri narodne individualnosti proglašuju za

u državnoj upravi. Političko vodstvo preuzimaju ljudi iz drugih krajeva Italije, a značajno je, da je došao kasnije Crispi sa Sicilije kao premier države, premda je Sicilija bila kasnije združena s ujedinjenom Italijom i pridonijela najmanje žrtava za to jedinstvo.

Ujedinjenje Njemačke obavilo se s pristankom svih plemena i cijeloga naroda, i tu nije bilo privilegija ni za koga, a u posljednje doba, kad se izvršilo sjedinjenje Austrije, izvršilo se na osnovi

---

jedan narod. Ali, kada bi se to pitanje bolje analiziralo, moglo bi se baš navesti, da su Česi i Slovaci bili dvaput u povijesti u istoj državi, i to za vrijeme Samove države, te za vrijeme velike Moravske države, dakle da imaju neku daleko zajedničku tradiciju, dok Hrvati i Srbi nisu nikad u prošlosti imali zajedničku državu.

Moglo bi se dalje navesti, da Česi i Slovaci idu u istu zapadnu sferu, pa da među njima nije nikada bilo ni kulturnih ni vjerskih napetosti, što bi sprečavalo zajedničku svijest, dok su ovdje kod nas uvijek postojale vjerske i kulturne napetosti, jer se oba naroda nalaze na najvažnijoj evropskoj kulturnoj prekretnici, te ih njihova vjerska i kulturna orijentacija nije nikada upućivala na sintezu, već uvijek na antitezu i opreke.

Ovim se ne misli zanijekati Slovacima značaj naroda, ako oni sami hoće da budu narod, ali to ne zavisi od naše volje, već od njihova osjećaja i nacionalne svijesti. Ako oni sve to posjeduju, mogu na temelju narodnog samoodređenja tražiti za sebe i sva narodna prava, i ta im prava ne može nitko osporiti. To isto njemački pisci, kada o nama pišu, moraju imati u vidu, da oni usklade proučavanje našeg pitanja s nacionalnim osjećajem i voljom hrvatskog naroda, jer inače izgleda, da oni, tražeći na jednoj strani istinu sociološkom naukom, ovdje kod nas stvaraju političke konstrukcije. Oni moraju uzeti da su se Hrvati uvijek osjećali narodom, i da su uvijek

samoodređenja naroda plebiscitarnim putem. Njemačka je i pri izmjeni novca pokazala, da u austrijskom narodu vidi dio njemačkoga naroda, pa vrijednost šilinga nije obalila, već ga je pače digla.

Iza ujedinjenja Italije, a isto tako i Njemačke, nije se vodila ni teoretska, a još manje praktička borba za princip jednakopravnosti, budući da je u principu narodnog jedinstva implicite uključen i princip jednakosti, jer gdje je jedan narod, tu

---

imali sve objektivne i subjektivne momente naroda, kako to dokazuje njihova prošlost i kako dokazuju borbe u sadašnjosti. Nitko nema pravo, da im to pravo zaniječe, jer je to pravo samoodređenja postalo osnovicom međunarodnoga prava, i Hrvati danas to pravo jednodušno traže, te svi oni, koji žele s njima sporazuma, moraju s tom činjenicom kao aksiomom računati.

Talijanski pisci su obzirniji, jer bolje poznaju naše prilike; ali neki od njih, iz političkih razloga, isto tako spominju uporedbu između talijanskoga i jugoslavenskog ujedinjenja. No pritom treba ovo pripomenuti. Do sada je bilo općenito uvriježeno mišljenje, da je talijansko ujedinjenje uslijedilo na osnovi zajedničke nacionalne svijesti i volje svih česti talijanskog naroda, a u duhu jednakosti i slobodnoga narodnog opredjeljenja — kao što se nešto kasnije sjedinjenje Venecije i Rima Italiji provelo plebiscitarnim putem — te da je Pijemont, tada jedina nezavisna narodna država u Italiji, izvršio svoju plemenitu povijesnu misiju bez ikakovih primišljaja za hegemonijom i bez egoističkih težnja za iskorišćivanjem bilo kojega dijela talijanskog naroda.

Ako je tako, kako smo mi svi držali, onda se uporedba talijanskog jedinstva s jugoslavenskim ujedinjenjem u najbitnijim značajkama ne poklapa, osim ako se ispravi ono prvašnje opće mišljenje o pokretnim motivima i težnjama talijanskog jedinstva, provedena od Pijemonta; ali to bi trebali učiniti sami talijanski uporeďivači.

mora da budu iste dužnosti i ista prava, dok se ovdje, iza 20-godišnjega zajedničkog života iznose javne tužbe protiv zapostavljenja jednih, dakle tužbe na nejednakost.

Za tu nejednakost u pravima znao je dobro i Svetozar Pribićević, jer ju je kao ministar provodio; ali kako su se zbog toga čuli glasovi nezadovoljstva u javnosti, htio je svoje djelovanje opravdati argumentom, koji je u svojem sofizmu vrlo značajan, te se mora iz zaboravi izvući i predati javnosti na pamćenje. Ako se Hrvati tuže, da su kod imenovanja, kod namještenja, te u budžetnim rashodima i primicima bili zapostavljani, te su tužbe njihove po njemu bez ikakve unutarnje vrijednosti. Po principu narodnog jedinstva ne smije se gledati, koji dio naroda dobiva, a koji ne dobiva; to isto vrijedi i kod pojedinaca: glavno je da dobivaju sposobni — o sposobnosti naravno odlučuju oni gore, — jer kad dobivaju jedni, po organskom narodnom principu dobiva cjelina, dakle dobivaju neizravno i oni, koji se tuže da nisu dobili. Da je Pribićeviću bilo poznato učenje kršćanske moralke o distributivnoj pravici, po kojoj se raspoređenja prava i dužnosti moraju provoditi jednako, ne bi nikada došao na tu misao, da nepravdu opravdava nevaljalim sofizmom.

Pribićević je kasnije sam na svojoj koži iskusio slobodu, koju je htio »Obznanom« nametnuti Hrvatima, pa je ispaštao svoje pogrješke i od česti ispravio svoje prijašnje krivo učenje i djelovanje.

Da su Pribićeviću u njegovu učenju i djelovanju najviše odobravali i neki hrvatski iskorijenjenici, nije se čuditi — svaki narod ima ih u svojim redovima, a Hrvati su ih uslijed priliva tuđih elemenata i mnogovrsnih stranih često oprečnih utjecaja imali možda više no drugi narodi, — i takovi pristaju uz svaku ideju i svaki pokret, koji ide za slabljenjem njihove narodne zajednice. Netom se naime prekinu veze sa svojim narodnim bićem i izgubi nacionalna svijest, takovi iskorijenjenici postaju labilni i svaki ih vjetar goni u različite pravce.

Predstavnici kasnijih režima, u kojima su sjedili i zastupnici kršćanskih stranaka, mudriji i lukaviji u vladanju, nisu glasno iznosili Pribićevićeva opravdanja za zapostavljanje Hrvata, osim jednoga glasa, i to s one strane, s koje se taj glas nije smio čuti, a taj glas je tvrdio, da se on brine za svoje, a neka se Hrvati sami brinu za sebe. Divna isprika za nevaljalo djelovanje; bolju od te isprike ne bi ni sam Machiavelli mogao naći. Ali, stavimo slučaj, da Hrvati ne bi vršili spram države svoje dužnosti, na pr. da ne bi plaćali državne poreze ili bi uskraćivali državi druge tražbine, ili činili nešto, u čemu bi se mogla vidjeti divergencija od državnih zakona; vrijedno bi bilo znati, bi li se onda ta strana pobrinula jednako za svoje kao i za »nesvoje«.

Inače ostali predstavnici režima nisu teoretski opravdavali zapostavljenje Hrvata nikakovim argumentom, štoviše, oni to zapostavljenje ne priznavaju, pa kad ne bismo imali brojke u proračunu na svim državnim mjestima, o investicionim zajmovima za gradnju cesta, željezničkih pruga, javnih zgrada i luka, o zapostavljenju hrvatskih

kulturnih institucija i o agrarnoj kolonizaciji i t. d. svršila bi se sva ta polemika tako, da bi jedni tvrdili, a drugi nijekali, pa neka se netko snađe, gdje je prava istina.

U stvari pak metode i učenje Pribićevića ni u čemu se nisu promijenili i sve je to ostalo pri starome. Ali pritom se zaboravlja nešto, što je vrlo bitno: da takovo djelovanje, odnosno podržavanje sistema nejednakosti, nije drugo, nego najočitije negiranje narodnog jedinstva, a jer je to negiranje na djelu, mnogo je snažnije i uspješnije od svakoga teoretskog dokazivanja na osnovi objektivnih i subjektivnih značajki, da su Hrvati i Srbi dva naroda. Te dokaze na djelu čuju i gluhi, vide i slijepi, razumiju neuki i nepismeni, jer svi oni osjećaju na svojoj koži, na svome životu, u svome opstanku i u svojoj časti, što znači kod nas narodno jedinstvo.

Čuju se, dalje, također glasovi u parlamentu, u novinama i u nezaplijenjenim knjigama o hegemoniji jednoga »plemena« nad drugim, a već to dokazuje najjače, da jedinstva nema, jer ne može hegemoniju vršiti jedan narod nad samim sobom, već je mora vršiti nad nekim drugim narodom, a tko je taj drugi narod, koji vrši hegemoniju, i nad kim se vrši hegemonija, ne treba spominjati.[1]

[1] A zar nije, moglo bi se ovdje primijetiti, riječ hegemonija grčkoga podrijetla, i zar nije bila upotrebljavana baš u staroj Grčkoj, da se njome označe težnje supremacije jednoga grada nad drugim, dakle supremacije jednoga dijela naroda nad drugim dijelom? Na ovo se može kazati, da se za shvaćanja razvoja grčkoga naroda u starom vijeku moraju uzeti u obzir ondašnje prilike i vladajuće ideje. Osnovni činilac grčkoga života bila je urođena, a prirodnom građom same zemlje pojačana kantonalna usamljenost i pocjepkanost grčkoga života. Postojala je doista i kod njih lagana svijest zajedničkog podrijetla i zajedničkih kulturnih veza — osobito na religioznom polju — ali ta zajednička svijest dolazila je najviše do izražaja u negativnom smislu, kao suprotnost svih plemena spram tuđinaca — barbara, pa nijesu iz toga niknule pozitivne jače težnje za ujedinjenje svih njih u jednu narodnu i državnu cjelinu. Tako ni ono kulturno religiozno jedinstvo nije nikada bilo oličeno političko - nacionalnim težnjama u modernom smislu, pa ako se hoće grčka povijest shvatiti, mora se iz nje ispustiti svaki moderni pojam nacionalnog principa.

Tako se nije mogla nikada izgraditi u starom vijeku jedna nacionalna grčka zajednička država, da bi ona bila nezavisan nosilac političkoga i kulturnog života svih plemena. Svaki grad je bio za sebe u političkom pogledu nezavisna jedinica. Iznad polisa — gradske države — grčki genij se nije izdigao u političkom i državnom po-

Nacionalna ideja kod Hrvata je integralna njihova ideja, a ne dio neke zajedničke nacionalne ideje, a kako nema socijalne tvorbe više od naroda, to Hrvati kao ta najviša socijalna tvorba predstavljaju u jugoslavenskoj državi svoju posebnu i cjelovitu nacionalnu ideju, onako isto kao što Flamanci i Valonci u Belgiji, nalazeći se u belgijskoj državi, svaki od njih ima svoju nacionalnu ideju.

Tu ideju ne može nitko silom nametnuti, jer je ona posljedica toliko objektivnih, koliko i subjektivnih momenata, a u subjektivnim se momentima očituje samoodređenje naroda odnosno volja biti dio toga naroda. »Moj narod su oni, — veli uvaženi filozof Rümelin, — koje ja svojim narodom

smatram i s kojima sam osjećajno povezan u nerazdruživoj cjelini«. Renan, jedan od najboljih teoretičara o nacionalnom principu, veli na jednom mjestu svoga djela to isto, samo drugim riječima: »Narod je kao i individuum zaključak uspomena velike prošlosti, napora i žrtava svih naraštaja. Imati istu slavu u prošlosti i imati volju ostati i dalje u toj zajednici, to čini narod. Opstanak naroda nije drugo, nego svakidašnji plebiscit, onako isto, kako je život pojedinaca afirmacija svakidašnjeg života«.

Kada neki traže, da se nacionalno jedinstvo kod nas ostvari silom, ne vide zagovaratelji tih sredstava, da se time postizava upravo protivno od onoga, što bi se htjelo. Baš ta sila i progoni,

---

gledu. Pače i oni dijelovi grčkoga naroda, koji su očuvali izvan polisa svoj plemenski ustav, dakle stajali na široj narodnoj osnovici od grada, nisu uopće došli za vrijeme uspona grčke povijesti ni do kakova značenja, te nisu bili kristalizaciono središte za jedinstvo cijeloga naroda. Cijeli politički i narodni život bio je vezan uz grad-državu i sva prava i dužnosti građana, kao i njihova pripadnost cjelini bili su ograničeni jedino na prostor zajedničkoga grada. Po tom je ondašnja hegemonija označivala samo izvjestan način supremacije jednoga grada nad drugim, dakle prevlast jednoga političkog subjekta nad drugim političkim subjektom, a ne prevlast jednoga dijela naroda nad drugim dijelom istoga subjekta.

S nacionalnim pak principom, u najnovije doba, narodni subjekat postao je cio narod i narod se smatra kao organska cjelina, te se udružuje za stvaranje svoje zajedničke države i u takvoj državi ne može biti hegemonije, jer to bi bila negacija osnovnoga pojma nacionalnoga principa.

upotrijebljeni protiv Hrvata za vrijeme zajedničkog života, izazvali su jaču povezanost među hrvatskim strankama i učvrstili zajedničku volju, da ostanu ono, što su i prije bili i što su se očitovali kroz cijelu svoju povijest, kao udesna kulturna i politička zajednica, hrvatska narodna individualnost.

Kako vrijedi zakon, da se nitko ne može opredijeliti tako da bude član dvaju naroda, jer tome stoje na putu različiti objektivni i subjektivni momenti, u prvom redu svijest i osjećaj i drugačije narodne ideologije, to oni članovi, na koje nije mogao djelovati zajednički udes, ni tradicija prošlosti, ni samobitna narodna kultura, ni krv, ni zajednička zemlja, oni, kod kojih sve to nije bilo u stanju izazvati osjećaj i volju, da u toj i takvoj zajednici ostanu i njezine ideale ostvaruju i za njih se bore, oni se sami odrekoše svoje narodne zajednice. Ali time nije sudbina takovih iskorijenjenika završena. Kako se kod njih ne radi o optiranju za narod, među koji su se uselili i na istom prostoru s njime živjeli, od njega samohranu kulturu postepeno primali i s njime se stapali, radi čega su među njima veze zajedničkoga udesa ostale nerazrješive i tako su se s tim narodom asimilirali kao njegovi članovi, već kako se tu radi o ljudima iz istoga naroda i s istim objektivnim značajkama i tradicijama i na istom prostoru, mora se kazati, da su se oni svoga naroda odrekli iz nevaljalih motiva, ponajviše zbog ličnih interesa. Netom pak tih interesa nestane, oni će i novom narodu okrenuti leđa, ali daleko brže i lakše, jer ih s njima i onako ne vežu duševne spone, pa će

potražiti u jagmi za interesima druge narode i unosnije putove. Zakon je stalan, da tko se svoga naroda u njegovoj borbi za opstanak odriče, odreće će se još lakše i svakoga drugog naroda.

Na spomenutim značajkama izgrađena hrvatska individualnost i kultura luči se od srpske individualnosti, kod koje je i red objektivnih značajka i akcenat što su ga tim značajkama davali, drugačiji. Isto tako je hrvatska individualnost drugačija od slovenske. Ako je pak hrvatska individualnost drugačija od njoj bližih slavenskih naroda, i ako je subjekt stvaranja drugi, logično slijedi, da i njihove kulture iskazuju drugačije značajke i da je za Hrvate njihova kultura čisto samobitna i samohrana, te se ne može govoriti o zajedničkoj kulturi triju »plemena« na Jugu, već za Hrvate postoji njihova tipična kultura, koja se očitovala za sve vrijeme hrvatske povijesti i jasno se izgrađivala do danas.

Kako se pak svaka kultura postepeno razvija na osnovici ranijega stvaranja i novih prinosa, vlastitih i pozajmljenih, to u svakoj kulturi po svojoj raznovrsnosti mora biti više stepenica. Na najdonjem stepenu vladaju vitalna osjetna stvaranja, ona se nastavljaju na višu duševnost i svršavaju stvarajućom duševnosti velikih pojedinaca. Budući pak da je svaka kultura nastala iz svoje vlastite narodne duše, to se u svim tim stepenima vidi provodna i spojna nit narodne duše, posebne za svaki narod, a svi ti stepeni iskazuju jedinstvenu kulturu od primitivnoprimarne odozdo, do stvarajuće odozgo. Isto tako, ne samo što se u istovremenom prosjeku svih tih stepenica vidi za svaki

narod istovetnost kulturnog stvaranja u manje savršenom i u savršenijem obliku, već se to vidi i u kontinuitetu stvaranja kroz različita vremena, te se svako novo stvaranje nadovezuje i spaja sa stvaranjem prošlih naraštaja. A da izvjesne razlike u stvaranju postepeno i po savršenstvu moraju postojati, slijedi posve jasno iz individualnih razlika samih stvaralaca.

Razlikost, odnosno nejednakost, prvi je i glavni motor svake ljudske djelatnosti, i kada bi se stavilo pitanje, što je zapravo lični interes — taj najveći podstrekač neizmjernoga razvoja čovječanstva — moralo bi se odgovoriti ništa drugo nego to, da je on nesavladivi napor i težnja ljudi, da prijeđu iz niže nejednakosti u drugu, višu nejednakost.

Nejednakost se javlja u svim očitovanjima duha, uma i tijela, među članovima istoga naroda i među samom braćom, pa su jedni sposobniji za ovaj posao, a drugi za onaj. No stvaralaca viših vrednota uvijek je bilo malo. To je ona narodna elita, od koje dolaze najjače i najoriginalnije kulturne ideje i koji stvaraju najveća duhovna djela. U njima se očitovala najveća duhovna snaga cijeloga naroda, pa su oni vrijedili kao njegovi najbolji predstavnici, štoviše, u njima se zapravo vidi, što je narod bio kadar učiniti, što je postignuo u različitim epohama i što je po njihovim djelima vrijedio u društvu drugih naroda.

Ako je subjekat stvaranja bio i ostao hrvatski narod, jugoslavenskog imena nije do u ovo posljednje vrijeme uopće bilo u našoj povijesti i kulturnoj tradiciji, — onda i ono kulturno stvaranje

— ako ne će da bude bezimeno — ne može se drukčije zvati, nego imenom naroda, koji ga je stvorio. I Engleska se udružila sa Škotskom i Walesom u jednu državu i svi su dijelovi uzeli zajedničko državno ime Velika Britanija, ali staru njihovu kulturu nitko ne može nazvati britanskom kulturom, već jedino engleskom kulturom, i nitko ne će Shakespearea nazvati britanskim, već engleskim pjesnikom.

Dolazi sada na red pitanje, koje nije važno po sebi, jer to pitanje ni u jednom drugom narodu ne postoji, već je uneseno kod nas kao posljedica neshvatljiva doktrinarizma. To je pitanje, tko čini narod i tko, dosljedno, stvara narodnu kulturu. Sva sociološka nauka na svijetu odgovara, da narod po svome duhu i po svojim psihičnim silama, koje se nalaze u svim članovima naroda nejednako raspoređene, stvara u cjelini svoju kulturu. Može se dakle govoriti o seljačkoj primarnoj kulturi kao i o višem stepenu kulture savršenijih stvaralaca, ali pritom treba imati u vidu, da su sva ta stvaranja iste kulturne vrste, te se ne može niža i viša kultura dijeliti kao izraz dvaju narodnih subjekata, već samo jednoga. Ne može se dalje u narodu uzimati jedna skupina ili stalež, pa bio on najbrojniji i najsamonikliji, i njega proglasiti subjektom, jer netom se uzme da je jedan dio naroda subjekat, logično slijedi iz toga, da je drugi dio naroda objekat. U istom pak narodu uzimati jedan dio za subjekat, a drugi za objekat, protivi se svakom pojmu o slobodi, jednakosti i nacionalnoj svijesti, pa to ne bi bilo drugo već pogoršano izdanje sredovječnih socijalnih i državnih prilika.

Mi smo malen narod s relativno lijepom kulturom; kada bismo isključili višu kulturu, odnosno stvaranje duhovnijih pojedinaca, po kojima smo pokazali najveću duševnu snagu stvaranja naše narodne vrste i po kojima smo poznati u svijetu, izgubili bismo najbitnije i najjače obilježje kulturnoga naroda.

No naglašenoj i istaknutoj tvrdnji, da ličnosti stvaraju viša kulturna djela, treba dodati i to, da ličnosti ne stoje o sebi, već da su one samo stanice socijalnog života, pa su shvatljive jedino kao učinak i protuučinak posebne sredine, s kojom stoje u sveđernoj organskoj izmjeni. Inače pojedinci, koji bi bili drugačije izgrađeni nego zajednica, ne bi mogli vršiti ni najmanji učinak na zajednicu, već bi bili tuđi u povijesnom procesu svoga naroda. Ta sredina je narodna zajednica, pa ako će ličnosti da dođu do izražaja, one mogu to učiniti jedino u narodu, koji im pruža životni prostor i daje vjekovno iskustvo. Iz te svoje zajednice primaju ličnosti svoje energije, tradicije i običaje, u njoj nalaze uporišta i od nje dobivaju pravac svoga rada. Tako dobiva socijalni elemenat svoje značenje, jer se očituje u pojedincima, kao emanacija samoga sebe. Historičko trajanje je osnov kulture, njoj svi naraštaji daju svoje prinose, dok je kultura socijalna osnovica, ali ličnih vrednota. Iz osjećaja solidarnosti, koji ima svoju fizičku snagu u krvnom srodstvu, svoju geografsku sredinu u zajedničkom životnom prostoru, svoju sociološku osnovicu u narodnim običajima i koji prelazi kao osjećajni momenat u tradiciju, koja sugestivno djeluje, stvara se narodnost. Na-

rodnošću su po zajedničkim osobinama proniknuti svi slojevi, od najnižih do najviših, pa narodno mišljenje i osjećanje živi jednako gore kao i dolje, samo što se kod jednih nalazi više u podsvijesti, kod drugih u rudimentarnom stanju; kod jednih aktivnije nego kod drugih. No pravih granica u tom osjećaju nema i ne može biti između narodne inteligencije i nižih slojeva. Netom nastane za narod kakova životna pogibelj, odmah se svi narodni slojevi i pojedinci nađu zajedno, štoviše događa se, da viši slojevi, za koje se činilo da su svojom universalističkom kulturom stajali za sebe, pokazuju u tim teškim časovima za narod intenzivniju osjećajnost i jače reagiraju na događaje, a sve u cilju obrane narodne zajednice, negoli ostali slojevi. To se kod nas vidjelo najbolje u doba apsolutizma, kada je cio narod, od osnovice do vrhunca, i u svim slojevima bio duhovno ujedinjen u obrani slobode, imena i hrvatske individualnosti. Nema prema tome ni seljačkog ni gospodskog naroda u smislu nacionalnom, već postoji samo hrvatski narod, koji se izdiferensirao u toku povijesti uslijed različitih sila i različitih prilika kod nas kao i posvuda u svijetu u staleže, ali svi staleži zajedno predstavljaju totalitet narodnoga bića i kod svih se očituje zajednički narodni duh: kod jednih jače, kod drugih slabije, prema njihovim različitim umnim i duševnim silama.

Treba imati na umu, da su ljudi s rođenjem već po prirodi primili svoju osobnost, prema tome ne mogu, sve kad bi i htjeli, svoje objektivne veze sa zajednicom prekinuti, jer su ih baštinili, isto onako, kako su baštinili i narodni duh. Iz svega ovoga

slijede dvostruke veze među članovima naroda: etnobiološke i duhovne. Tako su narodnim duhom proniknuti svi pojedinci, dakle cijela narodna zajednica, onako isto kako su krvlju i drugim objektivnim značajkama stvorili svoju narodnu zajednicu, odnosno svoju narodnu vrstu, pa je iz tih dvostrukih veza nastala i dvostruka cjelina, biološka i duhovna.

Zanijekati bilo kome narodnu pripadnost kosi se sa oba osnovna principa, s prirodom i duhom, a kosi se i s pravom slobode i demokracije. Može netko, — a ima takovih slučajeva, — raditi protiv svoje narodne zajednice, ali on time nije uništio i ne može uništiti objektivne činioce, koji ga s narodom vežu. On samo etički griješi protiv narodne zajednice i postaje renegat, t. j. on djelima svoje volje niječe ono, što je prirodom baštinio i na što je etikom svome narodu obvezan. Ali onima, koji na svoj način za zajednicu rade, t. j. bore se za njezin opstanak, i koji prinosima svojim, duhovnim i fizičkim, povećavaju njezinu baštinu, nitko nema pravo osporiti pripadnost narodnoj cjelini.

Nacionalna teorija ne smije se pomiješati s teorijom individualističkom, gdje odlučuje samo većina glasova, jer nacionalna teorija je organska i vezana za narod kao cjelinu, dok je druga, individualistička, teorija brojčana i mehanička. Narodna suverenost jest autonomno pravo, vezano uz narod kao takav, a ne uz narod kao zbroj pojedinaca, pa većina na osnovi općega prava glasa ne može i ne smije to pravo svojatati isključivo za sebe, a manjini to pravo zanijekati, kako se ovdje kod nas, amo tamo, govori i piše. Nacionalno pravo neos-

porno je pravo *a priori* cijele nacije kao organizma i najviše socijalne ličnosti, a nije rezultat *a posteriori* većine zbroja individua, koji tvore naciju. Kada bi se uzelo, da je nacija zbroj većine pojedinaca, griješilo bi se protiv same teorije nacionalnosti, koja je prihvaćena za osnovicu međunarodnog prava. To pravo je nesumnjivo i bezuvjetno, a ne uvjetno, te nije dano jednom staležu, već narodnoj cjelini kao takovoj, i nitko od toga prava ne smije biti isključen. Dakle, sa nacionalnoga kao i sa međunarodnoga prava svi staleži imadu jednako pravo, a to pravo ne može se u unutrašnjosti kakvom staležu osporiti, ili to pravo vezati uz uvjet, da se jednoj stranci mora služiti. Time bi se došlo u protivnost s nacionalnim principom, kojemu je osnovica demokratski princip jednakosti, kao i s internacionalnim pravom, koje uzima narod kao cjelinu i njemu kao cjelini daje pravo samoodređenja.

Svršavajući ovo nekoliko misli istaknuti mi je ponovno, kako se iz njih jasno vidi, da je narod organska cjelina, jedan totalitet, koji obuhvaća sve staleže bez razlike zanimanja.

Time je riješeno i pitanje narodne kulture, koja je rezultat rada svih pojedinaca i svih staleža, koji su u duhu te zajednice vjekovima radili i stvarali. U narodnu kulturu ulazi sve ono, što je narod kroz sva razdoblja svoga života, pretpovijesnoga i povijesnog, preko svih staleža i pojedinaca dao na polju religioznom, etičnom, naučnom, estetskom i ekonomskom.

Amo ide u prvom redu sve ono, što su donji slojevi, kod nas seljaci, kao bitna osnovica narodne kulture, stvarali, i što se smatra kao samohrano stvaranje naše narodne vrste. Ne smije se pritom zaboraviti, da se tih samohranih elemenata i stvaranja, — kako ističe uvaženi njemački etnograf Spamer — nalazi i u gradovima.[1] Amo idu narodne pjesme, priče, melodije, tradicionalna simbolika, patrijarhalni običaji, narodno zadrugarsko pravo. Amo jednako ulaze tvorevine svih staleža i svih pojedinaca i na selu i u gradu, koji su davali u

[1] »Kada se govori o etnografskim istraživanjima, ta riječ rijetko odgovara svome pravom značenju, a to s toga, jer se istraživanje obično manje bavi narodom, kao duhovnom cjelinom i njegovom raščlanjenosti, a više seljačkim običajima, pjesmama, pričama i nošnjama. Tako se cio vijek, osim Rielova djela, po današnjem shvaćanju najuvaženijega njemačkog etnografa, bavio seljačkom etnografijom, od česti zbog starijega neispravnog shvaćanja, a od česti od ličnoga nagona za šarolikim seoskim životom u opreci s gradom. Istom kada se etnografija povratila na shvaćanje svoga utemeljitelja (Riela), čuli su se glasovi za etnografskim istraživanjem cijeloga naroda, bez razlike sela i grada. Tako je danas ostalo nepromijenjeno mišljenje, da je predmet etnografije cijeli narod, a ne izdvajanje jednoga idealnog tipa — kao što je seljački — iz narodne zajednice, pa da se etnografski rad ne smije ograničiti na jedan oblik stanja, već da se moraju proučavati sve razlike i promjene u oblikovanju ukupnoga narodnog života. Moraju se pretpostaviti svi običaji i na selu i u gradu, među seljacima, tvorničkim radnicima i namještenicima, a istom iz svega toga može se sumiranjem tih razlika i tih stvaranja dobiti prava vrijednost ukupne slike jednoga naroda.

Ako su se u posljednje doba počele ponovo sa sociološke strane naglašavati razlike i opreke između grada i sela, pa uzimati život i običaje njemačkog seljaka za

klasičnim djelima originalne prinose svojoj narodnoj kulturi. Razumije se, da je kod višega stvaranja uvijek prevladavao gradski elemenat, posebice elita, i od nje su stvarana sva viša djela i u sva vremena na svijetu.

U drugom redu amo idu asimilaciona kulturna stvaranja, što su preko crkve, redovnika, svjetovnjaka i stranih utjecaja u doba svih velikih pokreta, kao humanizma, renesanse, klasicizma, ro-

---

etnografsku sliku prošlosti i tome suprotstavljati život i običaje velegradskog čovjeka, kao etnografske slike sadašnjice, ta se podjela ne može održati kod ozbiljna proučavanja toga pitanja. U samom gradu, posebice u predgrađima, ima mnogo običaja i pjesama, svečanosti i nošnji, i jezičnih relikata i dialekata, koji se moraju stavljati zajedno sa tvorevinama sela, kao prinos ukupnoj slici etnografskih prilika kod jednoga naroda. Stare pjesme i običaji, magične formule i amuleti živu u gradu, često izrazitije i originalnije, negoli u samom selu.«

Ima i drugih etnografa, koji u istom smislu pišu, a ovdje će se samo napomenuti, da su se ti isti glasovi čuli i na kongresu Društva njemačkih etnografa u Bremenu god. 1936. Od mnogo lijepih misli, samo će se neke navesti, i to mišljenje Geramba, jednoga od istaknutijih etnografa, koji je od prilike kazao ovo: »Današnja etnografija, premda stvarno najviše vuče svoje spoznaje iz seljačke sredine i života na selu, ipak mora da bude izraz životnoga zakona cijeloga njemačkog naroda. Danas se jedva može postaviti tvrdnja, da još živu samonikli prirodni narodi, pa i kada bi oni živjeli, na prvotnim plemenskim tradicijama, onda ne bi bili u stanju da shvate pojam nacije i pojam ukupnog naroda, jer su oni previše vezani na svoje lokalne tradicije i običaje. Narodu pripadaju svi oni, koji se sjećaju njegovih običaja, i te običaje štuju, te narodu hoće da budu blizu, pa iako te veze s narodom nisu naivne, već određene refleksom razuma«.
zuma«.

manticizma, novohumanizma i realizma došla k nama i od naših pisaca, umjetnika i učenjaka preuzimana i pozajmljivana, ali našem duhu prilagođivana, bilo na polju umjetnosti, lijepe knjige, bilo na polju nauke, pravnih, socijalnih i ekonomskih znanosti.

Veliki španjolski filozof Ortega y Gasset tumači uzroke današnje katastrofe svoga naroda, pa nalazi kao glavni uzrok tome, što se u Španjolskoj radi invazije Arapa nije mogla stvoriti organizirana elita u skupini feudalaca. To je za njega najveći uzrok španjolske nesreće. »*Mi smo pučki narod*«, piše on, »*ratarska rasa s karakterom seljaštva; seljaštvo je kod nas karakterna značajka narodne zajednice bez prave elite*. Nacija pak ne smije da ostane puk, ona treba prosvijetljenu manjinu, kao što treba živo tijelo osim krvnih mišica povezanost živaca i mozak. Mi smo narod bez elite, pa se u duši ogromne većine naroda očituje obična mržnja i zavist protiv svakoga, koji se usuđuje biti bolji i savršeniji od gomila. Narod pak, koji nema elite i ne dopušta njezino stvaranje i razvijanje, te misli da može bez nje na seljačku vladati u moralu, politici, vjeri i književnom ukusu, taj narod neminovno mora izazvati svoju vlastitu propast. Da je narod u Španjolskoj dao veći broj ličnosti, genije misli i vjerovanja, taj bi veći broj ličnosti bio bez sumnje spriječio i prodor gomila, dok ovako one živu neprestano u neprijateljstvu, a prigrabivši sva važnija životna područja, rastrovale su gomile svaku političku organizaciju, a polagano rastvaraju i strukturu samoga naroda.

Prodor gomila i nestašica najboljih, to su uzroci brodoloma Španjolske«.

Kod nas se, istina, čuju također glasovi, koji bi htjeli odstraniti elitu iz svih funkcija javnoga života, ili ih prisiliti da seljacima služe, ali nema nigdje znakova, da bi narod htio to prihvatiti i krenuti primjerom Španjolske. Hrvatski seljaci, kao većina našega naroda, znadu pravo cijeniti ulogu i kulturni rad svoje prave narodne inteligencije.

Konsultiran su djela:

Dr. Al. Spamer: Die Deutsche Volkskunde.

Ortega y Gasset: Stern und Unstern.

Dr. E. Radl: Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen.

Curtius-Bergfresser: Frankreich.

Th. Hoffmann: Urslawenheimat und Altslawenwanderungen.

M. Beck: Versuch einer Kulturgenealogie.

S. Madriaga: Anarchie oder Hierarchie?

Fr. Meyer: Deutsche und Engländer.

